

**GENETİK VERİLERİN KORUNMASI VE
GENETİK AYRIMCILIK**

Doktora Tezi

Elif Gizem KAVAK KONRAT

Eskişehir, 2020

**GENETİK VERİLERİN KORUNMASI VE
GENETİK AYRIMCILIK**

Elif Gizem KAVAK KONRAT

DOKTORA TEZİ

Özel Hukuk Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Pervin SOMER

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık, 2020

Jüri ve Enstitü Onayı

KISALTMALAR DİZİNİ

A	: Adenin
a.g.k.	: Adı geçen kaynak
bkz.	: Bakınız
DNA	: Deoksiribonükleit asit
HGP	: Human Genome Project (İnsan Genom Projesi)
G	: Guanin
RNA	: Ribonükleit asit
S	: Sitozin
T	: Timin
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vd.	: Ve devamı

Son bölüm ise yaptırım ile ilgili olup genetik verilerin korunmaması ve genetik ayrımcılık halinde karşılaşılabilecek sonuçlar farklı hukuk dalları açısından ele alınmıştır. Bu doğrultuda medeni hukuk, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, ceza hukuku, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ve idare hukuku kapsamında değerlendirmeler yapılmıştır.

düşüncesine katılıp katılmadıklarıdır. Katılımcıların %66,7'si bu görüşe katıldıklarını belirtmişlerdir.¹⁸⁶

Genetik ayrımcılık, ayrımcılığın bir türü olarak kabul edilerek uluslararası belgelerde yasaklanmıştır.¹⁸⁷ Türk hukukunda genel ayrımcılık yasağı dışında genetik ayrımcılığı yasaklayan özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak taraf olunan uluslararası sözleşmelerin iç hukuktaki bağlayıcılığı unutulmamalıdır.

Genetik ayrımcılık sağlık, etik, meslek ahlakı, çalışma hayatı, gizlilik gibi birçok farklı alanla ilişki içinde olan disiplinlerarası bir konudur. Gen analizlerinin uygulanması ile sosyal hayatta ayrımcılık yasağını ihlal eden pek çok durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü hukuk düzeninde bireylerin sağlık durumları üzerine inşa edilmiş oldukça fazla sayıda kurum bulunmaktadır.¹⁸⁸ Bu nedenle aşağıda genetik ayrımcılık ile karşılaşılan alanlar ayrı başlıklar altında incelenecektir.

2.2. Genetik Ayrımcılık ile Karşılaşılan Alanlar

2.2.1. Çalışma hayatı

Genetik ayrımcılık ile sıklıkla karşılaşma tehlikesi olan alanlardan biri çalışma hayatıdır. Gerek işe alma ve işten çıkarma aşamasında gerekse de iş sözleşmesi devam ederken işveren genetik özellikleri nedeniyle işçiye farklı muamelede bulunabilir. Gen analizleri işe almada, işten çıkarmada ve terfide etkili olabilmekte, bu suretle bireyin çalışma hayatına ve giderek tüm hayatına yön verebilmektedir.¹⁸⁹ Gen analizleri neticesinde çalışma hayatında ortaya çıkan ayrımcılık; işe alım sürecinde gen analizi yaptırmış kişiden analiz sonuçlarının açıklanmasının istenmesi, analiz sonuçlarının işe alım kararında etkili olması, halihazırda çalıştırılan işçilerin genetik olarak izlenmesi,

---

¹⁸⁶Evsel, 2007, a.g.k., 130, 137.

¹⁸⁷Söz konusu düzenlemeler için bkz: 1.4.1. Uluslararası alanda genetik verilerin korunması, s. 38 vd.

¹⁸⁸Çetin, 2017, a.g.k., 8; Y. Joly, I. N. Feze and J. Simard (2013). Genetic discrimination and life insurance: a systematic review of the evidence. *BioMed Central Medicine*, 11 (25), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3606414/> (Erişim tarihi: 03.08.2018); s. 1-2; Zengin, 2011a, a.g.k., 92.

¹⁸⁹Başpınar, 2012, a.g.k., 92, P. W. Brandt-Rauf and S. I. Brandt-Rauf (2004). Genetic testing in the workplace: ethical, legal and social implications. *Annual Review of Public Health*, 25, s. 141; S. Metin (2010). *Biyo-tıp etiği ve hukuk*. (1. baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 206; J. Rifkin (1998). *Biyoteknoloji yüzyılı*. (1. bası). (Çev: Celal Kapkın), İstanbul: Evrim Yayınevi, s. 188. Çalışma hayatında genetik ayrımcılığın yorumuna ilişkin farklı muamele teorisi ve farklı etki teorisi olmak üzere iki farklı teori bulunmaktadır. Söz konusu teorilerin açıklamaları için bkz: Çetin, 2017, a.g.k., 18-19.

terfilerin kişilerin genetik özelliklerine göre belirlenmesi, işten çıkarma biçiminde karşımıza çıkabilmektedir.¹⁹⁰ Genetik özellikler bireyin doğuştan getirdiği özellikler olup bunları değiştirme şansı bulunmadığından genetik ayrımcılık adaletsizliklere yol açmaktadır. Ancak bazı hallerde çalışma hayatında genetik bilgilerin kullanılmasının uygun olacağı belirtilmektedir. Bu duruma örnek olarak daha çok bireyin sahip olduğu genetik özelliğin madencilik gibi bazı sektörlerde onun iş kazasına uğraması ihtimalini arttırması, bir pilotun önemli derecede Alzheimer hastalığı olması nedeniyle uçağı yere indirmemesi, kazaya sebebiyet vermesinin söz konusu olması gibi haller verilmektedir.¹⁹¹

Gen analizlerinin iş ilişkilerinde kullanımına ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde rastlandığı belirtilmektedir. 1970-1980 arasındaki yıllarda siyah ırktan işçilerin bazı kimyasal maddelere aşırı tepki verdiği ve düşük basınçlarda solunum problemleri yaşadığı tespit edilerek bu kişilerin Hava Savunma Akademisi'ne girmelerine izin verilmemiştir. Başlangıç aşamasında işçi sağlığı, iş güvenliği ve araştırma amaçlı yapılan analizler sonraki aşamalarda ayrımcı uygulamalar için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹²

Bazı ülkelerde genetik verilerin çalışma hayatında kullanılmasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Örneğin Almanya'da 2009 yılında çıkarılan Genetik Teşhis Kanunu'nun 19. maddesi ile gerek halihazırda çalışanlardan gerekse de iş sözleşmesi kurulmadan önce gen analizinin istenemeyeceği, 20. maddesinde bu analizlerin yalnızca işçi sağlığı ve güvenliği için kullanılabilmesi düzenlenmiştir. Fransa'da Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile genetik karaktere ya da bir hastalığa yatkınlığı genetik olarak belirleyen testlere dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır. İsveç'te gen analizlerinin yalnızca tıbbi ya da araştırma amacıyla yapılabileceği düzenlenmiştir. 2011 yılında yapılan düzenleme ile Finlandiya'da gerek işe alma aşamasında gerekse de iş sözleşmesi devam ederken çalışanlardan gen analizi istenemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Danimarka'da 1996 yılında çıkarılan İş Piyasasında Sağlık Verilerinin Kullanımı Kanunu ile işverenlerin işçilerden ileride yakalanma ihtimalleri olan genetik hastalıkları öğrenme amacıyla gen analizi yaptırmalarını istemeleri yasaklanmakta ancak

---

¹⁹⁰Çetin, 2017, a.g.k., 17.

¹⁹¹Aslanova, 2018, a.g.k., 100; Robertson, 2003, a.g.k., 6. Yine bireyin petrokimyasal ürünlerde bulunan benzenden etkilenme şiddeti ile NQO1 gen değişiklikleri arasında ilişki olduğu, gen analizi ile etkilenme riski taşıyan işçinin bu tür maddelerden korunabileceği belirtilmektedir. M. Şen (2012). Gen analizlerinin iş hukuku alanında kullanımı. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Gen Hukuku Özel Sayısı, s. 132-133.

¹⁹²Karagöz, 2013, a.g.k., 218; Memiş, 2012, a.g.k., 48-49; Staley, 2003, a.g.k., 36.

işçinin kendisi ya da diğer işçiler için makul bir neden olması halinde işçinin sağlık durumu hakkında bilgi toplanmasına izin verilmektedir. Avusturya’da ise Gen Teknolojisi Kanunu’nda yer alan düzenleme ile hangi amaçla olursa olsun işverenler tarafından genetik verilerin kullanılması yasaklanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde Genetik Bilgilere Dayalı Ayrımcılığa Karşı Kanun çıkarılarak genetik özelliklerinden dolayı işçiye ayrımcılık yapılması, işçi ve ailesi hakkında genetik bilgi talep edilmesi kural olarak yasaklanmıştır. Ancak söz konusu yasa 15 kişiden fazla işçi çalıştıran işverenleri kapsama almaktadır. Kanada’da da İş Kanunu’nda yapılan bir düzenleme ile işverenlerin işçilerden genetik test istemeleri ya da yaptırılan genetik testlerin sonuçlarının açıklanmasının istenmesi yasaklanmıştır.¹⁹³

Bazı ülkelerin aksine Türk hukukunda iş sözleşmesi kurulmadan önce veya iş ilişkisinin devamında işçiden gen analizi istenmesini yasaklayan açık bir hüküm bulunmamaktadır.¹⁹⁴ Ancak bu noktada Anayasanın 17. maddesi ile Medeni Kanun’un 23. maddesi gözden uzak tutulmamalıdır. İşçinin rızasının bulunduğu hallerde ya da işsiz kalma baskısı ile işçi rıza göstermek zorunda kaldığında¹⁹⁵ iş sözleşmesinin öncesinde veya iş sözleşmesinin devamında gen analizi yaptırılması mümkün olacaktır. İş Kanunu madde 75 uyarınca işveren işçi hakkında edindiği bilgileri dürüstlük kuralları ve hukuka uygun olarak kullanmak zorunda olup gizli kalmasında işçinin haklı çıkarı bulunan bilgileri açıklamamakla yükümlüdür. Ayrıca İş Kanunu’nun 5. maddesinde eşit davranma ilkesi düzenlenmiş olup iş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamayacaktır. Maddede yer alan “ve benzeri sebepler” ifadesi ayrımcılık oluşturabilecek nedenlerin kapsamının genişletilmesini, yeni ayrımcılık nedenlerinin de göz önüne alınabilmesini

---

¹⁹³P. Alten (2009). GINA: a genetic information nondiscrimination solution in search of a problem. *Florida Law Review*, 61, s. 398; American Medical Association (2013). *Genetic discrimination and the Genetic Information Nondiscrimination Act*, s. 5; G. J. Annas, P. W. Roche and R. C. Green (2008). GINA, genism and civil rights. *Bioethics*, 22 (7), s. iii; Çetin, 2017, a.g.k., 24-26; Joly vd., 2017, a.g.k., 8; Memiş, 2012, a.g.k., 50; Şen, 2012, a.g.k., 139-141; P. Whittaker and N. C. Alivizatos (2003). Ethical aspects of genetic testing in the workplace. *Opinion of the European Group on Ethics and New Technologies to the European Commission*, No: 18, s. 11. http://ec.europa.eu/archives/bepa/european-group-ethics/docs/avis18_en.pdf (Erişim tarihi: 14.08.2018); J. Walker (2014). Genetic discrimination and Canadian law (background paper). *Library of Parliament*, 2014-90-E, s. 3-4; F. Yıldırım (2018). Avusturya Gen Tekniği Kanunu kapsamında genetik verilerin değerlendirilmesi yasağı. *Uluslararası gen hukuku sempozyumu*. (Ed: Ö. Yenerer Çakmut), Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 65.

¹⁹⁴Bunun sebebi ülkemizde işyerini ilgilendiren alanlarda yapılan gen analizlerinin yaygın olmaması, bu türde yargıya yansıyan vakaların bulunmaması olarak belirtilmektedir. Şen, 2012, a.g.k., 143.

¹⁹⁵İşçi-işveren ilişkisinde işçi; çoğunlukla ekonomik ve sosyal yönden işverene göre dezavantajlı konumda bulunduğundan işçinin rıza göstermemesi halinde işsiz kalacağı, kötü muamele göreceği gibi korkularla rıza göstermesi halinde özgür irade ile gösterilen rızadan bahsedilemez. C. A. Braun (2018). Kişisel verilerin işlenmesinde rıza. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV (1), s. 21.

olanaklı kılmaktadır.¹⁹⁶ İş hukukunda ayrımcılık yasağı; iş ilişkisinin henüz kurulmadığı aşamadan iş sözleşmesinin feshi aşamasına kadar her alanda geçerli olan, işverenin işçinin değiştiremeyeceği ya da değiştirmesi beklenemeyecek özellikleri nedeniyle bu işçiye diğer işçilere kıyasla daha kötü davranışta bulunmasını engelleyen bir kurum olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁷ 5. maddenin 6. fıkrasında iş ilişkisinde veya sona ermesinde eşit davranma ilkesine aykırı davranılması halinde işçinin dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebileceği belirtilmiştir. Aynı kanunun 99. maddesinde, 5. maddeye aykırı davranışta bulunmanın yaptırımını idari para cezası olarak düzenlenmiştir. Bunun yanında Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun 6. maddesinde de işveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişinin işverenin çalışanı ya da bu amaçla başvuran kişi aleyhine bilgilenme, başvuru, seçim kriterleri, işe alım şartları ile çalışma ve çalışmanın sona ermesi süreçleri dahil olmak üzere işle ilgili süreçlerin hiçbirinde ayrımcılık yapamayacağı düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler yanında Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 111 numaralı İstihdam ve Meslek Alanında Ayrımcılık Sözleşmesi'ne¹⁹⁸ taraf olduğu da unutulmamalıdır. Sözleşme'nin 1. maddesinde ayrım; ırk, renk, cinsiyet, siyasal inanç, ulusal veya sosyal köken bakımından yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edecek veya bozacak her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutma olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁹

Türkiye'de yapılan bir çalışmada katılımcılara genetik analiz testlerinin meslek içi ayrımcılık yapılması amacıyla kullanılabileceği düşüncesine katılıp katılmadıkları sorulmuş, katılımcıların %61,7'si bu düşünceye katıldıklarını ifade etmişlerdir.²⁰⁰ Philadelphia'da yapılan bir araştırmada ise katılımcıların %17'si genetik testlerin mesleki ayrımcılık amacıyla kullanılabileceğini belirtmişlerdir.²⁰¹ İleride Huntington hastalığına yakalanma ihtimali yüksek olan bireyler üzerinde yapılan bir çalışmada ise katılımcıların %90'ı mevcut işverenlerinin genetik test sonuçlarından haberdar olduklarını ancak

---

¹⁹⁶Gülmez, 2009, a.g.k., 592.

¹⁹⁷G. B. Yıldız (2008). *İşverenin eşit işlem yapma borcu*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 68.

¹⁹⁸https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 02.12.2019)

¹⁹⁹Burada dikkat edilmesi gereken nokta istihdam ve meslek alanındaki tüm ayrımcı davranışların değil maddede sayılan yedi ölçüte dayalı ayrımcılığın yasaklanmasıdır. Ancak taraf devletlere ayrımcılık yasağının kapsamını genişletme konusunda takdir yetkisi tanınmıştır. Gülmez, 2009, a.g.k., 129-130.

²⁰⁰Eysel, 2007, a.g.k., 136.

²⁰¹Peters, Rose and Armstrong, 2004, a.g.k., 363.

gelecekteki işverenlerine test sonuçlarını açıklamayacaklarını belirtmişlerdir. Aynı çalışmada katılımcıların neredeyse tamamı test sonuçlarının kariyer planlarını ve gelecekteki iş imkanlarını etkilediğini; işten çıkarılma, performans değerlendirme, uzun dönemde sorumluluk alma konularındaki belirsizlik nedeniyle çıkmazda hissettiklerini söylemişlerdir.²⁰²

2.2.1.1. İşe almada

İşe almada işveren tarafından gen analizi istenmesi insan haklarına aykırı bir uygulama ve çalışma hürriyetinin engellenmesi olarak değerlendirilmektedir. Gen analizleri neticesinde elde edilen bilgiler bireyin iş bulamamasına ve psikolojik açıdan zarara uğramasına yol açabileceğinden konu hakkında yasal düzenlemeler yapılması gerektiği ifade edilmektedir. İşçiden gen analizi istenebilecek haller ise işçinin rızasının bulunması ve işçinin işin gerektirdiği niteliklere sahip olup olmadığının tespit edilebilmesi için analizin zorunlu olması halleri olarak belirtilebilir. Ancak bu durumda dahi gen analizi sonucu elde edilen verilerin başka amaçlarla kullanılmaması ve ayrımcılık yapılmaması gerekmektedir. Bu aşamada işveren hastalıklara yatkın olması nedeniyle işten erken ayrılacak ya da erken emekli olabilecek kişileri işe almaktan kaçınabilir.²⁰³

Türkiye’de işe alımlarda gen analizi istenmesi yaygın bir uygulama olmamakla birlikte ileride bu tür taleplerin ortaya çıkması mümkündür. Türk hukukunda çalışma ve sözleşme hürriyeti Anayasanın 48. maddesi ile güvence altına alınmıştır. İş Sağlığı ve Güvenliği Hakkında Kanun’un 4. maddesinin 1. fıkrasının ç bendi uyarınca işveren çalışana görev verirken onun sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne almalıdır. Bu kapsamda alınacak tedbirlerden ilki işe giriş aşamasında muayene yapılmasıdır. Söz konusu muayene sonucu alınacak sağlık raporunun kapsamı hakkında ise ayrıntılı bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak işe girişte aranan sağlık raporu, işin özelliklerinin ve işin yapılması sırasında ortaya çıkabilecek riskler karşısında işçinin

---

²⁰²E. Penziner vd (2008). Perceptions of discrimination among persons who have undergone predictive genetic testing for Huntington’s disease. *American Journal of Medical Genetics Part B: Neuropsychiatric Genetics*, 147(3), s. 323. Daha eski tarihlerde yapılan araştırma sonuçları için bkz: Brandt-Rauf and Brandt-Rauf, 2004, a.g.k., 144-146; E. V. Lapham, C. Kozma and J. O. Weiss (1996). Genetic discrimination: perspective of genetic consumers. *Science*, 274, s. 623 vd.

²⁰³Cummings and Magnusson, 2001, a.g.k., 1090. Bu noktada işverenlere belirli oranda genetik hastalığa sahip birey çalışma zorunluluğu getirilmesi, devletin memur alırken genetik hastalığı bulunan kişilere daha çok kontenjan ayırması gibi öneriler de dile getirilmiştir. Kaşıkçı, 2007, a.g.k., 160.

sağlığının kontrol edildiği bir rapor olacaktır. Yani yapılacak iş ile sağlık raporu arasında uygun bir bağlantı olmalıdır. Bu sınırları aşan, iş ile ilgisi olmayan konuların araştırılması ve dolayısıyla işe girişte işçiden gen analizi istenmesi, bu talebi kabul etmeyen işçi ile iş sözleşmesi yapılmaması işçinin kişilik hakkının ihlali olacaktır. Aynı şekilde sağlık raporu dışında işe girişte işçiye genetik özellikleri ile ilgili sorular sorulması da kişilik hakkı ihlali teşkil edecektir. Buna rağmen işçi söz konusu sorulara muhatap olduğunda bilerek yalan beyanda bulunarak işvereni yanıltabilir. Bu durumda İş Kanunu'nun 25/II-a maddesi kapsamında işverenin haklı nedenle derhal fesih hakkını kullanabilip kullanamayacağı gündeme gelecektir. Söz konusu madde uyarınca bu hakkın kullanılabilmesi için işçinin işvereni yanıltmasının sözleşmenin esaslı noktalarında olması gerekmektedir. Dolayısıyla işverenin işçiye iş ile ilgisi olmayan genetik özellikleri ile ilgili sorular yönelmesi karşısında işçinin işvereni yanıltması İş Kanunu'nun 25/II-a maddesi kapsamında haklı fesih nedeni olarak değerlendirilmeyecektir. Aksine bu durumda işveren tarafından iş sözleşmesinin feshi kötüniyetli fesih olarak değerlendirilebilir.²⁰⁴

2.2.1.2. İşten çıkarmada

Uygulamada işçilere gen analizi uygulanması ve elde edilen sonuçlara göre işçinin işten çıkarılması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Örneğin 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Burlington Northern Santa Fe Railroad şirketi, işçilerin işleriyle ilgili olarak yaşadıkları karpal tünel sendromu iddiaları üzerine işçilerin rızası olmadan genetik test yaptırmış ve test sonuçlarına göre bir işçinin işine son verilmiştir. Bunun üzerine Birleşik Devletler Çalışmada Fırsat Eşitliği Komisyonu bu durumun Amerikan Özürlüler Yasası'na aykırı olduğunu belirterek dava açmış ve test programının durdurulmasını talep etmiştir. Şirket ise bazı işçilerin genetik olarak karpal tünel sendromuna²⁰⁵ meyilli olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁶ Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde Terri Seargent isimli bir çalışan başarılı bir kariyere ve olumlu performans

²⁰⁴A. Başbuğ (2014). İşçinin genetik özellikleri ve iş hukuku. *V. Sağlık hukuku kurultayı*. (Ed: C. Doğan, P. Aksoy Gülaslan), Ankara: Ankara Barosu Yayınları, s. 456-465; Yıldız, 2008, a.g.k., 163.

²⁰⁵Karpal tünel sendromu; ele doğru uzanan sinirin bilek ile avuç içi arasında kalan karpal tünelere sıkışması olarak tanımlanmakta olup ağrı, karıncalanma, uyuşma gibi belirtiler göstermektedir. <https://www.acibadem.com.tr/checkup/saglik-sozlugu/> (Erişim tarihi: 03.09.2018).

²⁰⁶R. Nedelcu vd. (2004). Genetic discrimination: the clinician perspective. *Clinical Genetics*, 66, s. 312; Whittaker and Alivizatos, 2003, a.g.k., 10.

değerlendirmelerine sahip olmasına rağmen analizlerde solunum yolu hastalıklarına eğilimli olduğu anlaşıldığı için işten çıkarılmıştır. Seargent, Birleşik Devletler Çalışmada Fırsat Eşitliği Komisyonu'na başvurmuş ve Komisyon kişinin işten çıkarılmasını ayrımcılık olarak kabul etmiştir.²⁰⁷ Connecticut'ta bir enerji şirketinde çalışan Pamela Pink 2010 yılında yapılan testte göğüs kanserine yakalanma eğilimi yüksek çıktığı için işten çıkarıldığını iddia etmiştir.²⁰⁸

İşveren tarafından iş sözleşmesinin kurulması aşamasında gen analizi istenemeyeceği gibi sözleşme devam ederken de böyle bir talebin ileri sürülmesi mümkün olmamalıdır. Söz konusu talep ile karşılaşılması halinde işçinin gen analizi yaptırmaması da aleyhine bir sonuç doğurmamalı ve iş sözleşmesinin feshine yol açmamalıdır.²⁰⁹

Türkiye'nin de taraf olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 158 numaralı Hizmet İlişkisine Son Verilmesi Sözleşmesi'nin²¹⁰ 4. maddesinde işçinin kapasitesine veya işin yürütümüne veya işyeri gereklerine dayalı geçerli bir neden olmadıkça hizmet ilişkisine son verilemeyeceği ifade edilmiş; 5. maddesinde ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile sorumlulukları, hamilelik, din, siyasi görüş, etnik ya da sosyal kökenin hizmet ilişkisine son verme için geçerli bir neden teşkil etmeyeceği özel olarak belirtilmiştir. İş Kanunu'nun 18. maddesinde de benzer bir düzenleme getirilmiş ancak madde metninde 5. maddedeki gibi "ve benzeri nedenler" ifadesine yer verilerek fesih için geçerli sebep oluşturmayacak haller genişletilmiştir.

2.2.2. Sigorta sözleşmeleri

Bireyler, günlük hayatlarında karşılaşabilecekleri bazı olayların ortaya çıkaracağı zararlı ekonomik sonuçlardan korunmak amacıyla sigorta sözleşmeleri yapmaktadırlar. Bu sayede benzer risklerle karşılaşması ihtimali bulunan kişiler bir araya getirilmekte ve söz konusu zararlı sonuçlar bu kişiler arasında paylaştırılmaktadır. Sigortacı, sigorta yaptırmak için kendisine başvuran kişinin riziko durumunu inceleyerek ödenecek prim miktarını belirlemektedir. Bu nedenle bir kişinin belirli bir riziko ile karşılaşma ihtimali

---

²⁰⁷N. L. Jones and A. M. Smith (2008). Genetic information: legal issues relating to discrimination and privacy. *Genetic discrimination*. (Ed: L. J. Albertson), New York: Nova Science Publishers, s. 47.

²⁰⁸A. Cohen (22.02.2012). Can you be fired for your genes?. *Time*. (<http://ideas.time.com/2012/02/20/can-you-be-fired-for-your-genes/>) (Erişim tarihi: 03.09.2018)

²⁰⁹Başbuğ, 2014, a.g.k., 465.

²¹⁰https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377301/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 02.12.2018)

Bazı hukuk sistemlerinde gen analiz sonuçlarının sigorta sözleşmelerinde kullanılması açıkça yasaklanmıştır. Almanya’da Genetik Teşhis Kanunu’nun 18. maddesi ile sigorta şirketinin sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce ya da sonra sigorta ettirenden gen analizi yaptırmasını ve yaptırılmış olan gen analizi hakkında bilgi istemesi yasaklanmıştır. Ancak bu yasağın bir istisnası bulunmaktadır. 300.000 euroyu aşan hayat sigortası sözleşmelerinde sigorta şirketleri gen analiz sonuçlarını riziko analizinde kullanabilirler. İsviçre’de 2007 yılında yürürlüğe giren İnsanlar Üzerinde Genetik İncelemeler Hakkında Kanun’un 26. maddesi ile sigorta sözleşmesinin ön şartı olarak gen analizi istenmesi yasaklanmıştır. Her ne kadar 26. madde sadece sözleşmenin kurulmasından önceki safhadan bahsetse de sözleşmenin devamı sırasında yaptırılan gen analizi sonuçlarının da riziko ağırlaşması olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmektedir. Kanunun 27. maddesinde bazı sigortalar açısından daha önce yapılan gen analiz sonuçlarının talep edilemeyeceği ve bu sonuçların kullanılmayacağı düzenlenmiştir. Söz konusu sigortalar açısından kişilerin kendi rızaları ile dahi analiz sonuçlarını bildirmeleri ve bunların kullanılması mümkün değildir. 27. maddede sayılanlar dışında kalan sigorta sözleşmelerinde ise sigorta şirketlerinin önceden yaptırılmış gen analiz sonuçlarını istemesinde bazı şartlar gerçekleştiği takdirde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Bu şartlar 28. maddede analizin güvenilir sonuçlar ortaya koyması ve prim hesaplaması açısından bilimsel olarak gerekli olduğunun ispatlanması şeklinde sayılmıştır. Ayrıca madde uyarınca sonuçlar yalnızca kişinin paylaşma amacıyla sınırlı olarak kullanılacak, yaptırmak istediği başka sigortalar için kullanılmayacaktır. Avusturya hukukunda 01.01.1995 tarihinde yürürlüğe giren Gen Teknolojisi Kanunu ile konu düzenlenmiştir. Kanunun 67. maddesi uyarınca sigortacıların, sigorta ettirenlerden ya da sigorta başvurusunda bulunanlardan gen analiz sonuçlarını talep etmeleri, bu sonuçları kabul etmeleri ya da herhangi bir şekilde kullanmaları yasaktır. Bu yasağa herhangi bir istisna da getirilmemiştir. Kanun metninde sigorta başvurusunda bulunan ve sigorta ettiren ifadelerine birlikte yer verildiği ve sigorta başvurusunda bulunan kişinin icabının kabulü ile sigorta ettiren sıfatını alacağından bahisle gen analiz sonuçlarının sözleşmenin kurulmasından sonra riziko ağırlaşması olarak dikkate alınmayacağı belirtilmektedir. Kanunun 109. maddesinde yasağın ihlal edilmesi halinde idari para cezası uygulanacağı öngörülmektedir. Kanunun bu katı düzenleme şekli eleştirilere konu

---

sigortacılar ile paylaşılmasını istemediklerini belirtmişlerdir. Ancak sigorta şirketinin genetik testin ücretini karşılaması halinde bu oran %78’e düşmektedir. Lapham, Kozma and Weiss, 1996, a.g.k., 622.

sözleşmenin yapılmasından sonra, sigortacının izni olmadan rizikoyu veya mevcut durumu ağırlaştırarak tazminat tutarının artmasını etkileyici davranış ve işlemlerde bulunması yasaklanmıştır. Eğer sigorta ettiren ya da onun izniyle bir başkası bu yasağı çiğnerse ya da sözleşme yapılırken açıkça riziko ağırlaşması olarak kararlaştırılan hususlardan biri gerçekleşirse sigorta ettiren durumu sigortacıya bildirecektir. Hayat sigortalarında, kişinin sonradan gen analizi yaptırması durumunda birtakım genetik hastalıklara yatkınlığının ortaya çıkması riziko ağırlaşması olarak değerlendirilebilir. Rizikonun ağırlaşması halinde sigortacının Türk Ticaret Kanunu'nun 1445. maddesinde düzenlenen sözleşmeyi feshetme ya da prim farkı isteme hakkı bulunmaktadır. Ancak sözkonusu maddenin 4. fıkrası ile hayat sigortalarında riziko artışına sigortalının sağlık durumundaki değişikliklerin sebep olması halinde sigortacının bu haklarını kullanamayacağı düzenlenmiştir.²¹⁸

2.2.2.2. Sağlık sigortaları

Kişiler hayatları boyunca pek çok sağlık sorunu ile karşılaşır ve sağlıklarını kaybetme tehlikesi altındadırlar. Bu riskler nedeniyle ciddi miktarlara ulaşabilen sağlık harcamaları yapılmakta, hatta bazı insanların geliri bu harcamaları karşılamaya yetmemektedir. Sağlık harcamalarının kişileri sokabileceği maddi zararı azaltmak amacıyla sağlık sigortasına başvurulmaktadır. Sağlık sigortası yaptıranlara sağlıkları bozulduğu takdirde ödeme yapıldığı için sağlık sigortası, hastalık sigortası şeklinde de adlandırılmaktadır. Türkiye'de özel sağlık sigortası yaptırmak isteğe bağlıdır. Kişilerin özel sağlık sigortası yaptırmaları sebeplerinin başında sağlık sorunlarının yarattığı maddi sorunların üstesinden gelebilmek, sosyal güvenlik kuruluşlarının verdiği hizmetin yetersizliği, sağlık sorunlarının fazla olması gibi hususlar gelmektedir. Ayrıca özel sağlık sigortası yaptırmaları talebi ile eğitim seviyesi ve gelir düzeyi arasında doğru orantı bulunduğu ifade edilmektedir.²¹⁹

Sağlık sigortalarında riziko hastalığın ortaya çıkması halinde yapılan giderler olduğundan kişinin gerek kendisinin gerekse de ailesinin sağlık durumu ile ilgili bilgiler

---

²¹⁸Demirayak, 2014, a.g.k., 190, 194. Riziko ağırlaşması; sigorta süresi içinde rizikoyu belirlemeye yarayan faktörlerde meydana gelen, rizikonun gerçekleşme ihtimalini ya da doğacak zarar miktarını arttıran değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Omağ, 1985, a.g.k., 13.

²¹⁹A. Civan (2010). *Türkiye'de sağlık sigortacılığı sistemi*. İstanbul: Umur Matbaacılık, s. 11, 87, 99-100; E. Orhaner (2014). *Türkiye'de sağlık sigortası*. Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 176.

tarafından Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme kabul edilmiş ve Sözleşme'nin 1. maddesinde amaç bakımından ayrımcılık teriminin hangi hususları kapsadığı belirtilmiş, herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak, sözleşmenin 2. maddesi hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek fiillerinin de ayrımcılık içerisine girdiği özellikle vurgulanmıştır. Sözleşme'nin 3. maddesinde taraf devletlerin öğrencilerin eğitim kurumlarına alınmasında hiçbir ayırım yapılmamasını, bunu gerektiğinde yasalarla güvence altına almayı taahhüt ettikleri belirtilmiştir. Son maddede ise taraf devletlerin sözleşmeyi uygularken eğitimde ayrımcılığın farklı biçimlerine karşı alınacak önlemleri saptamak amacıyla UNESCO tarafından benimsenen tavsiyelere en büyük özeni göstermeyi taahhüt ettikleri ifade edilerek eğitimde ayrımcılığın farklı biçimlerine de kayıtsız kalınmamıştır. Türkiye Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'ye taraf olmasa da²³¹ Türk hukukunda eğitimde ayrımcılık yasağı ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Eğitim hakkı Anayasanın 42. maddesinde kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı şeklinde düzenlenmiştir. Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesinde ayrımcılık yasaklanmış, 7. maddesinde herkesin eğitim hakkına sahip olduğu belirtilerek 8. madde ile herkesin fırsat eşitliğine sahip olduğu ifade edilmiştir. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun 5. maddesinde de eğitim ve öğretim hizmetleri ayrımcılık yasağının kapsamında sayılmıştır. Engelliler Hakkında Kanun'da engellilerin eğitime erişimi ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Kanunun 15. maddesinde engellilerin eğitim almasının hiçbir gerekçe ile engellenemeyeceği, engellilerin özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak bütüleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkanından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılacakları belirtilmiştir.²³²

---

²³¹<http://www.unesco.org.tr/Pages/520/115/T%C3%BCrkiye%27nin%20Taraf%20Olmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20UNESCO%20Uluslararası%C4%B1%20Anla%C5%9Fma,%20S%C3%B6zleşme%20ve%20Protokolleri%20Hakk%C4%B1nda%20Rapor> (Erişim tarihi: 17.07.2019).

²³²Hukukumuzda eğitim alanında ayrımcılığı yasaklayan bu düzenlemelerin yanında ayrımcı nitelik taşıyan düzenlemeler de halen mevcuttur. Söz konusu düzenlemeler için bkz: Karan, 2012, a.g.k., 144-145. Eğitim alanındaki mevzuatta ayrımcılık yasaklanmasına rağmen ayrımcılığın tanımının yapılmadığı, eğitimde ayrımcılığa uğrayanların ne tip bir başvuru yapabilecekleri, nasıl bir yardım alabilecekleri konusundaki düzenlemelerin eksik olduğu yönünde bkz: N. Kaya (2012). Türkiye'nin eğitim sisteminde azınlıklar ve ayrımcılık: kavramsal çerçeve ve temel sorunlar. *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar*. (Derleyenler: K. Çayır, M. Ayan Ceyhan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 227.

Sağlıklı erkeklerden alınan spermeleri dondurarak çocuk sahibi olmak isteyenlere veren sperm bankaları çeşitli ülkelerde faaliyet göstermektedir. Ancak bu şekilde çocuk sahibi olunması karşımıza bazı etik ve hukuki problemler çıkarmaktadır. Örneğin bu şekilde doğan çocuğa bir başkasının sperminden meydana geldiği söylenecek midir? Sperm vericisi gizli kalmayı talep etmişse çocuk babasını öğrenme hakkına sahip olacak mıdır? Bir donörden birden fazla çocuk meydana gelmesi halinde çocuk kardeşlerini bulabilecek midir? Çocuk biyolojik babasına ya da tam tersi biyolojik baba çocuğa mirasçı olabilecek midir? Tüm bu sorular sperm bankalarının kullanımında özellikle kişinin kökenini öğrenme hakkı ve çocuğun psikolojisi ile ilgili sıkıntılar doğacağını göstermektedir. Nitekim sperm bankasından alınan sperm ile gebe kalınması halinde çocuğun tek ebeveynli bir hayat sürmesi muhtemeldir. Bilinçli olarak çocuğu böyle bir yaşama zorlamanın çocuk haklarına aykırı olduğu da ifade edilmektedir. Ayrıca söz konusu yöntemle meydana gelen çocukların biyolojik babaları veya kardeşleri ile evlenme ihtimalleri de olabilir. Bu durum da enest tehlikesi doğuracağı, insanlık vasfına aykırı sosyal yapı oluşturacağı düşüncesiyle eleştirilmektedir.²⁴²

Sperm bankacılığı alanında da genetik ayrımcı uygulamalar ile karşılaşılması mümkündür. Nitekim sperm almak isteyenler sperm bağışçısının uyruğu, ten rengi, göz rengi, boyu, kan grubu, zeka seviyesi gibi belirledikleri kriterler doğrultusunda tercih yapmaktadırlar. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri’nde bazı sperm bankalarının zeka ve diğer yetenekler yönünden üstün olduğu düşünülen erkeklerin spermelerini topladıkları, bunları yine üstün zekalı kadınlar için sakladıkları ifade edilmektedir. Bunun sonucunda insanları genetik özelliklerine göre ayırarak toplumu ıslah etme, hastalıklı olanı toplumdan ayıklama, üstün ırk kurma gibi öjenik uygulamalara zemin hazırlanabilir.²⁴³

2.2.7. Taşıyıcı Annelik

Taşıyıcı annelikte kadın ve erkeğe ait üreme hücreleri laboratuvar ortamında döllendirilerek taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmektedir. Bu yönteme başta kısırlık olmak üzere doğal yollarla çocuk sahibi olmanın mümkün olmadığı diğer hallerde de

---

²⁴²Doğan, 2013a, a.g.k., 126; Gül, 2012, a.g.k., 186; İ. Gülhan (2010). Sperm bankası gebelikleri. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 18 (2), s. 124; G. S. Tek (2012). Türk hukukunda kadının vücudu üzerindeki tasarruf hakkını sınırlayan düzenlemeler. *Sağlık hukuku makaleleri II*. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, s. 116.

²⁴³Dülger, 2013, a.g.k., 72; Kaşıkçı, 2006, a.g.k., 164. Tuğ, Hancı ve Balseven, 2002, a.g.k., 57.

etmemesi veya çocuk ile kişisel ilişki kurmak istemesi, her iki tarafın da çocuğu istememesi gibi çeşitli problemler de ortaya çıkabilir.²⁴⁶

Türkiye’de Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği ile taşıyıcı annelik yasaklanmıştır. Ayrıca Yönetmelik uyarınca ülke içi veya dışında Yönetmelikte yasaklanmış üremeye yardımcı tedavi yöntemlerinden faydalanarak çocuk sahibi olan çiftler, gebe kalan kişi, kocası, donörler ve Türkiye’de buna aracı olan kimseler hakkında suç duyurusunda bulunulacaktır. Ancak yasaklanmış üremeye yardımcı yöntemlerini kullanmak, Türk Ceza Kanunu’nda ya da başka bir kanunda suç olarak düzenlenmediğinden savcılık suç duyurusunu Türk Ceza Kanunu’nun 231. maddesinde yer alan soybağını değiştirme suçu kapsamında inceleyebilir. Türkiye’de taşıyıcı annelik uygulamasının yasaklanmış olması çocuk sahibi olmak isteyenlerin yurtdışında bu uygulamayı yaptırmadıkları anlamına gelmemektedir. Nitekim Türkiye gibi Fransa, İsviçre, Almanya, İspanya’da da taşıyıcı annelik yasak olmasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri’nin Kaliforniya eyaletinde, Ukrayna’da, İsviçre’nin Zürih kantonunda, bazı koşullarla İngiltere’de ve Yunanistan’da taşıyıcı anneliğe izin verilmiştir. Belçika, Hollanda, Finlandiya, Hindistan, Yeni Zelanda gibi kimi ülkeler ise taşıyıcı annelik ile ilgili herhangi bir düzenleme yapmayarak sessiz kalmaktadırlar.²⁴⁷ Farklı ülke hukuklarında farklı düzenlemelerin olması üreme turizmini ortaya çıkarmıştır. Ülkesinde taşıyıcı annelik yasak olmasına rağmen bu yöntemle çocuk sahibi olmak isteyenler işlemin serbest olduğu bir ülkeye giderek bu yöntemden faydalanmaktadırlar. Türkiye açısından böyle bir uygulamanın sonuçlarına baktığımızda çocuğun soybağı ile ilgili çeşitli ihtimallerle karşılaşmaktadır. Medeni Kanun’un 282. maddesi uyarınca çocuk ile annesi arasındaki soybağı doğum ile kurulacağından ve annenin soybağını reddetme hakkı da bulunmadığından çocuğun annesi taşıyıcı anne olacaktır. Bu durumda çocuk sahibi olmak isteyen kadın, evlat edinme yolu ile dünyaya

---

²⁴⁶Aydın, 2013, a.g.k., 24; H. Hakeri (2014). Taşıyıcı annelik. *Uluslararası sağlık hukuku sempozyumu 16-17 Ekim 2014*. (Ed: H. Hakeri ve C. Doğan). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 89; N. Kırkbeşoğlu (2006). *Soybağı alanında biyoetik ve hukuk sorunları*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, s. 71-72. Türkiye’de taşıyıcı anneliğin kabul düzeyinin de araştırıldığı bir çalışma için bkz: B. Baykal vd. (2008). Opinions of infertile Turkish women on gamete donation and gestational surrogacy. *Fertility and Sterility*, 89 (4), s. 817 vd. Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hemşirelik Yüksek Okulu öğrencilerinin taşıyıcı anneliğe yaklaşımlarının araştırıldığı bir çalışma için bkz: S. Kılıç vd. (2009). Gata hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinde taşıyıcı anneliğe yönelik tutumun belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 51, s. 216 vd. Taşıyıcı annenin bebek ile kurduğu bağ ve bebeği bıraktıktan sonra hissettikleri üzerine bir çalışma için bkz: H. Baslington (2002). The social organization of surrogacy: relinquishing a baby and the role of payment in the psychological detachment process. *Journal of Health Psychology*, 7 (1), s. 57 vd.

²⁴⁷Farklı ülkelerde taşıyıcı anneliğe ilişkin düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Kırkbeşoğlu, 2006, a.g.k., 69-70; Metin, 2012, a.g.k., 37-42.

isteyen çift hem üreme hücreleri kullanılan kişilerin hem de taşıyıcı annenin genetik özelliklerini dikkate alacaktır.

2.2.8. Sahip olunacak çocuğun genetik özelliklerini belirleme

Son yıllarda doğum öncesi gen analizleri sayesinde anne babalar çocuklarının genetik özellikleri üzerinde daha fazla söz sahibi olmaya başlamışlardır. Çünkü bu yöntemle embriyolar farklı özellikleri bakımından taranarak seçilen genlere sahip cenin anne karnına yerleştirilebilmektedir. Böylelikle çiftler doğacak çocuğun sadece genetik açıdan bazı hastalıklara yatkınlığını önlememekte; boy, saç rengi, göz rengi, zeka gibi özelliklerini de seçebilmektedir. Ismarlanmış bebeklerin bir başka örneğini ise kardeşine dokusu uyan bebekler oluşturmaktadır. Kan kanseri olan çocuğa ilik nakli yapılabilmesi amacıyla dokusu uyacak bir kardeş ismarlanmasına doğacak çocuğun bazı hastalıklardan arındırılmış olarak doğacak olması nedeniyle tepkiler çok fazla olmamıştır. Ancak bu durumda doğacak çocuk yüksek ihtimalle dünyaya geliş nedenini ve kendi varlığını sorgulayacak, bağımsız bir birey olma yolunda yaralar alabilecektir. Ebeveynler bu şekilde çocuklarını seçebildikleri takdirde üstün nitelikli çocuklar aracılığı ile ayrımcılık kendisini gösterecek ve öjeni yeniden karşımıza çıkabilecektir. Nitekim bu şekilde mali imkanları yeterli olmayan ailelerin çocukları genetik olarak alt sınıf kabul edilecektir. Ayrıca söz konusu belirlemeler gelecek neslin bu belirlemelere rızası bulunmadığından kendisi olma hakkına müdahale olacaktır. Kaldı ki içinde bulunan zamanda aileler tarafından istenen özelliklerin gelecekte de istenip istenmeyeceği bilinmemekte, gelecek nesillerin içinde yaşayacağı sosyal, kültürel ve doğal ilişkiler bakımından neyin iyi neyin kötü olacağı bugünden öngörülememektedir. Türkiye’de yapılan bir çalışmada katılımcılara anne karnına yapılacak bir müdahalenin istenilen özelliklerdeki bireyi seçmeyi mümkün kılacaksa bu müdahaleyi yaptırıp yaptırmayacakları sorusu yöneltilmiş katılımcılardan %32,5’i bu soruya olumlu cevap vermiştir.²⁵⁰

Özel nitelikte bebek seçimi kendisini en çok cinsiyet seçiminde göstermektedir. Bugün tıbbın ulaştığı noktada çocuğun cinsiyetinin önceden belirlenebilmesi mümkündür. Cinsiyet seçimi, doğacak bebeğin cinsiyetinin belirlenerek tıbbi olmayan

---

²⁵⁰Başpınar, 2012, a.g.k., 94; Doğan, 2014, a.g.k., 307, 310; Ekşi, 2013, a.g.k., 104; Eysel, 2007, a.g.k., 24-25, 112; Eysel ve Erbaş, 2007, a.g.k., 160; H. Erbaş ve G. Eysel (2012). Yeni annelikler ve yeni öjeni: sosyal bir değerlendirme. *Biyetik araştırmaları* (Ed: Y. I. Ülman, S. V. Genç). İstanbul: Türkiye Biyoetik Derneği Yayını, s. 342; Kaşıkçı, 2006, a.g.k., 152-153; Öztan, 2006, a.g.k., 281; Robertson, 2003, a.g.k., 41; Tolun, 2007, a.g.k., 10; Zorluoğlu, 2013, a.g.k., 382.

tekniklerinin kullanılmasından kaçınılması gerektiği ifade edilerek medikal olmayan nedenlerle cinsiyet seçimine karşı çıkmıştır. Avusturalya, Belçika, Almanya, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya gibi ülkeler de medikal olmayan nedenlerle cinsiyet seçimini yasaklamışken; Avusturya, Yeni Zelanda, İsviçre gibi ülkelerde hangi nedenle olursa olsun cinsiyet seçimi yasaklanmıştır. Türkiye’de de Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği’nin 28. maddesi ile yollama yapılan Ek 17 formunda cinsiyetle ilgili ciddi bir hastalıktan kaçma hali hariç, doğacak çocuğun cinsiyetini belirleme amaçlı gonad ve/veya embriyo seçimi ve transferi yapılması yasaklanmıştır. Türk Ceza Kanunu’nun 99. ve Nüfus Planlaması Hakkında Kanun’un 5. maddeleri uyarınca hukukumuzda gebeliğin onuncu haftası tamamlanıncaya kadar kürtaj yasaldır. Tıbbın ulaştığı noktada ise gebeliğin 6. haftasında dahi cinsiyeti öğrenmek mümkündür. Bu nedenle kürtajın belirli bir haftaya kadar serbest olmasına karşın cinsiyet seçiminin yasaklanmasının çelişkili olduğu, kimsenin yasal süresi içinde yapılan kürtajın nedenini sormayacağı ifade edilmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmada cinsiyet seçimine olumlu bakanların oranı %36,6 olarak tespit edilmiş olup %10’luk kısım da kararsız olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁴

2.2.9. Seçici Kürtaj

Üreme teknolojisindeki yeni gelişmeler sonucunda çiftlere sunulan bir diğer alternatif; gebelik sürecinde yapılacak testlerle doğacak çocuğun genlerinde, aranan hastalık riski yüksek olduğu ya da çocuk beklenen özelliklerde olmadığı zaman gebeliği sonlandırmaktır. Bugünkü teknoloji ile Down sendromu olan bir ceninin ya da istenmeyen bir kız ceninin tespit edilmesi ve kürtajla aldırılması mümkündür. Son zamanlarda öjenik uygulamaların yaygın olarak görüldüğü alanların başında doğum öncesi yapılan gen analizleri sonucu gerçekleştirilen kürtajların geldiği belirtilmektedir. Henüz doğmamış bir çocuğun kusurlu bir gen taşıdığı tespit edilmesine rağmen bu hastalık tüm yaşamı boyunca ortaya çıkmayabilir ancak ebeveynler bile bile bu riski

---

²⁵⁴ Aydın, 1998, a.g.k., 118; Eysel, 2007, a.g.k., 111-112; Özgüney Yener, 2014, a.g.k., 484. İnternet üzerinden satılan ve pinkorblue adı verilen test ile annenin parmağından aldığı kanı test ile birlikte gönderilen özel yapım tüpün içine koyarak göndermesi sonucunda gebeliğin 6. haftasından itibaren çocuğun cinsiyeti tespit edilebilmektedir. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bebegin-cinsiyetini-6-haftada-saptayan-test-6462228> (Erişim tarihi: 18.10.2018); <http://www.gazetevatan.com/6-haftada-cinsiyet-belirleyen-test-118341-yasam/> (Erişim tarihi: 18.10.2018). <https://www.tellmepinkorblue.com/> sitesinden testi satın almak mümkün olup test sonucunun istenme süresine bağlı olarak fiyatlar 159 dolar ile 359 dolar arasında değiştirmektedir.

ise tespit davası, saldırının yeniden gerçekleşmesi tehlikesi bulunuyorsa önleme davası açılması düşünülebilir. Bu dava sonucunda hakim davalı tarafı saldırıya son vermeye mahkum edecektir. Kişinin hayat ve vücut bütünlüğüne yapılan saldırılarda saldırının gerçekleşmesi ile sona ermesi aynı anda olacağı için bu davanın açılabilmesinin oldukça nadir olduğu, davanın daha çok manevi, mesleki ve ekonomik değerlere saldırı hallerinde açılacağı ifade edilmektedir. Bu davada hakim iddia edilen durumun kişilik hakkına saldırı niteliğinde olup olmadığını kendisi değerlendirecek, bu husus ile ilgili olarak bilirkişiye başvurmayacaktır.²⁶⁶ Gen analizleri ile de kişinin vücut bütünlüğü ihlal edilebileceği için saldırıya son verilmesi davası ile karşılaşılacağı düşünülebilir. Ancak gen analizi neticesinde elde edilen genetik veriler kişinin rızası olmaksızın bir sisteme kaydedilmişse bu kaydın silinmesi saldırıya son verilmesi davasına konu olabilir. Hastanın kan grubunu tespit etmek amacıyla alınan kandan soybağı tespiti yapıldığının öğrenildiği halde de sonucun açıklanmaması için bu davanın açılabilmesi ifade edilmektedir.²⁶⁷

3.1.1.3. Tespit davası

Tespit davası, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 106. maddesinde düzenlenmiş olup, bir hakkın ya da hukuki ilişkinin varlığının veya yokluğunun ya da bir belgenin sahte olup olmadığını belirlenmesi amacıyla açılan davalardır. Kanunda belirtilen istisnai durumlar dışında tespit davası açılabilmesi için davacının hukuken korunmaya değer güncel bir yararının bulunması gerekir. Güncel yararın bulunması için üç şartın birlikte gerçekleşmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu şartlar davacının bir hakkının ya da hukuki durumunun güncel bir tehlike ile tehdit edilmiş olması, söz konusu tehdit nedeniyle davacının hukuki durumunun tereddütlü olması ve bu hususun davacıya zarar verebilecek nitelikte bulunması, başka bir şekilde ortadan kaldırılması mümkün olmayan tehlikenin tespit hükmü ile giderilmeye elverişli olmasıdır. Ancak tespit davası bir kanun hükmü ile açıkça düzenlenmiş ise güncel yarar şartının araştırılması kural olarak gerekmez. Tespit davaları müspet ve menfi tespit davaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Müspet tespit davası bir hakkın veya hukuki ilişkinin varlığının belirlenmesi için açılırken, menfi tespit

---

²⁶⁶Bulut, 2006, a.g.k., 178-179; Dural ve Ögüz, 2016, a.g.k., 152-153; Helvacı, 2016, a.g.k., 158; Oğuzman, Seliçi ve Oktay Özdemir, 2015, a.g.k., 224-226.

²⁶⁷Doğan, 2013a, a.g.k., 151.

3.2. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Kapsamında

Gen analizi sonucunda elde edilen veriler kişiyi dış dünyaya karşı somutlaştıran, insan genleri hakkında tıbbi bilgiler içeren ve kişiliğin bir parçası olan kişisel verilerdendir. Nitekim Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun 75, 76 ve 78. maddelerine göre alınan örnekler üzerinde yapılan inceleme sonuçlarının kişisel veri niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 6. maddesinde de açıkça genetik verilerden bahsedilmiş ve bu verilerin özel nitelikli kişisel veri olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle genetik veriler kişilik haklarının ihlaline ilişkin genel hükümler dışında Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında da korunacaktır.²⁹⁵

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında ilgili kişi kanunun uygulanması ile ilgili taleplerini veri sorumlusuna iletebilir, talebinin kabul edilmemesi halinde Kişisel Verileri Koruma Kurulu'na başvurabilir. Veri sorumlusu kanunun 3/1-ı maddesinde kişisel verilerin işleme amaçlarını ve vasıtalarını belirleyen, veri kayıt sisteminin kurulmasından ve yönetilmesinden sorumlu gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda veri sorumlusu, kişisel verilerin işlenmesi ile ilgili olarak ne, nasıl, niçin, hangi sürelerle sorularının cevabını belirleyen kişidir.²⁹⁶ Kanunun 11. maddesinde ilgili kişiye veri sorumlusuna başvurarak kişisel verilerinin işlenip işlenmediğini, işleme amacını ve amacına uygun kullanıp kullanmadığını öğrenme, bilgi talep etme, kişisel verilerin aktarıldığı üçüncü kişileri bilme, kişisel verilerde yanlışlık veya eksiklik olması halinde düzeltilmesini, silinmesini veya yok edilmesini isteme, kişisel verilerin aktarıldığı üçüncü kişilerin bildirilmesini isteme, zarara uğraması halinde zararın giderilmesini talep etme hakları tanınmıştır.²⁹⁷ Kanunun 16. maddesinde ise Veri Sorumluları Sicili tutulacağı ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin veri işlemeye başlamadan önce bu sicile kaydolmak zorunda olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda Veri Sorumluları Sicili Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiş, Yönetmeliğin 15. maddesinde sicile kayıt

---

²⁹⁵Gürbüz, 2011, a.g.k., 119; Özel ve Gönül, 2014, a.g.k., 446; Sonat, 2013, a.g.k., 331. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan tam anonimleştirme tanımının genetik veriler için uygun olmadığı ve değişmesi gerektiği yönünde bkz: Akarsu, 2018, a.g.k., 49.

²⁹⁶H. M. Develioğlu (2017). *6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile karşılaştırmalı olarak Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü uyarınca kişisel verilerin korunması hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 42; Taştan, 2017, a.g.k., 70. Veri Sorumluları Sicili Hakkında Yönetmelik madde 11 uyarınca tüzel kişilerde veri sorumlusu tüzel kişiliğin kendisidir.

²⁹⁷Bu hüküm ile ilgili kişilere dava açmadan kişisel verilerinin hukukla aykırı işlenmesinin durdurulması imkanı getirildiği için Medeni Kanun'da düzenlenen saldırıya son verilmesi ve tespit davalarına başvurunun pratik olmayacağı ifade edilmektedir. Taştan, 2017, a.g.k., 195-196.

yükümlülüğünün istisnaları düzenlenmiştir. Söz konusu istisnalar genetik verileri kapsamamaktadır. Ancak üniversiteler, araştırma merkezleri, şirketler, yazılımcılar gibi pek çok kuruluş genetik veri toplamaktadır. Herhangi bir kuruluşa bağlı olmadan genetik verileri toplayan grupların sicil kaydına alınıp alınmayacakları hususunda da bir açıklık bulunmamakta olup bunların da bir standarda bağlı olarak sicil kaydına alınmaları gerekmektedir.²⁹⁸

Veri sorumlusuna yapılan başvurunun reddedilmesi, verilen cevabın yetersiz bulunması ya da süresinde cevap verilmemesi hallerinde ilgili kişi Kişisel Verileri Koruma Kurulu'na şikayette bulunabilir. Kanunun 21. maddesine göre kurul dokuz üyeden oluşmakta, bunlardan beşini Türkiye Büyük Millet Meclisi, dördünü ise Cumhurbaşkanı seçmektedir.²⁹⁹ Kurul yaptığı inceleme sonucunda ihlalin varlığını tespit ederse tespit ettiği hukuka aykırılığın veri sorumlusu tarafından giderilmesine karar verir, ihlalin yaygın olduğunu tespit ederse bu konuda ilke kararı alır ve yayımlar, telafisi güç veya imkansız zararların doğması ve açıkça hukuka aykırılık olması halinde veri işlenmesinin veya verinin yurtdışına aktarılmasının durdurulmasına karar verebilir.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 11. maddesinde kişisel verilerin kanuna aykırı olarak işlenmesi sebebiyle zarara uğranılması halinde zararın giderilmesini talep etme hakkı olduğu düzenlenmiş, 14. maddesinde de kişilik hakkı ihlal edilenlerin genel hükümlere göre tazminat hakkının saklı olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla veri sorumlusuna başvuru ve Kurula şikayet hallerinde de kişilik hakkının ihlali sebebiyle genel hükümlere dayanılarak maddi ve manevi tazminat davası açılması mümkündür.

Kişisel Verileri Koruma Kurulu 31.01.2018 tarih ve 2018/63 sayılı ilke kararı³⁰⁰ ile özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesinde veri sorumluları tarafından alınması gereken önlemleri belirlemiştir. Kurulun diğer kararlarına bakıldığında doğrudan genetik veriler ile ilgili bir karara rastlanmasa bile kişisel verilere erişim yetkisi bulunan veri sorumlularının yetkileri ve amaçları dışında verileri işlemelerinin veya üçüncü kişilerle paylaşmalarının engellenmesi için tedbir alınması gerektiği, kişilerin kimlik ve iletişim bilgileri gibi kişisel verilerinin sorgulanmasına olanak veren yazılım/program/uygulamaların kullanılmasının veri güvenliği ihlallerine yol açacağı ve

---

²⁹⁸Akarsu, 2018, a.g.k., 50.

²⁹⁹İlgili maddede Kurul üyesi olabilmek için aranan şartlara bakıldığında kişisel verilerin korunması ile ilgili herhangi bir uzmanlık istenmediği, sadece dört yıllık lisans düzeyinde öğrenim görmüş olmak şartının yer aldığı görülmektedir.

³⁰⁰<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4110/2018-10> (Erişim tarihi: 11.02.2020)

3.3.2. Hayata karşı suçlar

Hukuk düzeni insan yaşamını üstün değer olarak kabul ettiğinden insan yaşamını koruyabilmek için insan öldürme suç olarak kabul edilmiştir. Türk hukukunda yaşam hakkından vazgeçmek mümkün olmadığından³⁰⁶ öldürülmeye rıza gösterme ceza hukuku açısından da herhangi bir etki doğurmayacaktır. Hayata karşı suçlar Türk Ceza Kanunu'nun 81. ve devamı maddelerinde kasten ve taksirle öldürme olmak üzere ikiye ayrılarak düzenlenmiştir. Kasten öldürme suçu serbest hareketli bir suç olup 81. maddede düzenlenen suçun işlenmesi için genel kast yeterlidir. Kasten öldürme suçunun ihmali davranış ile de işlenmesi mümkün olup kanun bunu ayrı bir maddede düzenlemiştir. Madde uyarınca ihmali bir davranışla ölümün meydana gelmesine sebep olan kişinin bu sonuçtan sorumlu olması için sonucu önlemek hususunda hukuken yükümlü olması gerekir. Bu yükümlülük kanundan veya sözleşmeden doğabilir.³⁰⁷

Genetik ayrımcılık sonucu olarak kasten insan öldürme suçunun işlenmesi mümkündür. Kasten öldürme suçu genetik özellikleri nedeniyle çocuğa ya da engelli kişilere karşı işlenebileceğinden kasten öldürme suçunun nitelikli halleri ile de karşılaşılabılır. Ayrıca genetik olarak kusurlu kabul edilen çocuklara bakma yükümlülüğü altında olan kişilerin bu yükümlülüklerini ihlal ederek kasten öldürme suçunu ihmali davranışla işleyebilecekleri de gözden uzak tutulmamalıdır. Örneğin anne babanın velayet ilişkisinin gereği olarak çocukları üzerinde koruma ve gözetim yükümlülüğü bulunmaktadır. Çocuğun genetik yönden farklı olması nedeniyle anne baba bu yükümlülüğü ihlal ederek kasten öldürme suçunu işleyebilirler.

3.3.3. Vücut dokunulmazlığına karşı suçlar

Vücut bütünlüğü ve dokunulmazlığı da yaşam hakkı gibi kişilik hakkının bir parçası olup öncelikle Anayasanın 17. maddesi ile koruma altına alınmıştır. Bu maddeye uygun olarak Türk Ceza Kanunu'nda da vücut dokunulmazlığına karşı suçlar düzenlenmiştir. Bu suçlar içinde kasten yaralama ve insan üzerinde deney suçu da yer almaktadır.

---

³⁰⁶Ancak tedaviyi reddetme ve durdurma hakkının kullanılmasının kişinin yaşamından vazgeçmesine yol açabileceği yönünde yukarıda yapılan açıklamalar gözden uzak tutulmamalıdır. Bkz: 1.3.2.2. *Yaşam hakkı* s. 27 vd.

³⁰⁷Aydın, 2008, a.g.k., 131-133, 138; V. Özbek vd. (2015). *Türk ceza hukuku özel hükümler*. (Genişletilmiş ve güncellenmiş 9. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 101; G. Taneri (2014). *Vücut dokunulmazlığına karşı suçlar*. Ankara: Bilge Yayınevi, s. 20, 25, 117.

gerçekleştirilebilir.³¹⁷ Suçun oluşması için ayrımcılık maksadıyla hareket etmek şeklinde özel kast gerektiğini belirtenler olduğu gibi³¹⁸ genel kastın yeterli olduğunu, failde bulunan saikin kastı özel kast haline dönüştürmeyeceğini, hareketin metinde yer alan neticeye yönelmesi gerektiğini ifade ettiğini belirtenler de vardır.³¹⁹

3.3.6. Özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar

Özel hayatın gizliliği ve haberleşme hürriyeti Anayasanın 20. ve 22. maddelerinde düzenlenmiştir. Türk Ceza Kanunu da buna uygun olarak özel hayatı ve hayatın gizli alanını koruma altına almıştır. Bu başlık altında farklı suçlar düzenlenmekle birlikte kişilerin genetik verilerinin korunması ve genetik ayrımcılığa uğrama tehlikesinin önüne geçilebilmesi amacıyla konuyla ilgili görülen özel hayatın gizliliğini ihlal, kişisel verilerin kaydedilmesi, verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme ve verileri yok etmeme suçları incelenecektir.

Özel hayat, kişinin kamuya açık olmayan, başkaları tarafından bilinmesini istemediği hayat alanıdır. Özel hayat kişiliğin yansıması olarak kişilik hakkına dahil olduğundan kişinin özel hayatına ilişkin faaliyetlerinin rızası olmadan öğrenilmesi, başkalarına aktarılması kişilik hakkını ihlal edecektir.³²⁰ Özel hayatın gizliliğini ihlalin ne şekilde gerçekleşeceği konusunda kanunda bir sınırlama yoktur ancak gizliliğe müdahalede bulunan her davranış ihlal olarak değerlendirilecektir. Gizli bilgilerin öğrenmeye yetkili olmayan kimse tarafından öğrenilmesi ile ihlal gerçekleşmiş olacaktır.³²¹ Sağlık bilgileri de hem sır hem kişisel veri olarak değerlendirilebilecek bilgilerdir. Genetik bilgiler de sağlık bilgilerinden olup bu bilgilerin öğrenilmesi özel hayatın gizliliğini ihlal suçunu oluşturabilir.³²²

Kişisel verilerin korunması hakkı Anayasanın 20. maddesi ile güvence altına alınmış olup Türk Ceza Kanunu'nun 135., 136. ve 138. maddeleri kişisel verilerle ilgili

---

³¹⁷U. Karan (2007). Türk hukukunda ayrımcılık yasağı ve Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinin uygulanabilirliği. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 73, s. 167; A. C. Yenidünya (2006). 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda ayrımcılık suçu. *Çalışma ve Toplum*, 2006/4, s. 109.

³¹⁸Hafizoğulları ve Özen, 2010, a.g.k., 213.

³¹⁹Özbek vd., 2015, a.g.k., 470; Tanay, 2012, a.g.k., 153.

³²⁰Dural ve Ögüz, 2016, a.g.k., 136; A. Parlar ve M. Banko (2014). *Cezai ve hukuki sorumluluk boyutlarıyla hakaret ve özel hayata karşı suçlar*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 384-386. Ayrıca özel hayatı açıklama yönündeki teoriler için bkz: G. Akyürek (2011). *Özel hayatın gizliliğini ihlal suçu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 23 vd.

³²¹Özbek vd., 2015, a.g.k., 555.

³²²Akyürek, 2011, a.g.k., 61; Söğüt, 2017, a.g.k., 76, 154.

suçları düzenlemiştir. Kişisel veri, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 3. maddesinde kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgi olarak tanımlanmıştır. Türk Ceza Kanunu'nun 135. maddesinde kişisel verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesi suçu düzenlenmiştir. Ancak kişisel verilerin özel hayatın gizliliğini ihlal suretiyle ele geçirilmesi halinde özel hayatın gizliliği suçu oluşacağından 135. maddedeki suçun oluşması için kişisel verilerin özel hayatın gizliliğini ihlal etmeyen bir fiille ele geçirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Maddede kişisel verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesi suç sayıldığından kayıt şekli önemli değildir.³²³ Kişisel verilerin hukuka aykırı olarak verilmesi, yayılması ya da ele geçirilmesi kanununun 136. maddesinde ayrı bir suç olarak düzenlenmiştir. Vermek, iki kişi arasındaki eylemi tanımlarken; yaymak, daha çok bir araç kullanmayı ve birden fazla kişiyi hedeflemeyi ifade etmektedir. Ancak kişisel verinin bir araç kullanılmadan kulaktan kulağa aktarılmasının bu suçu oluşturmayacağı, koşulları varsa özel hayatın gizliliğini ihlal ya da kişiler arasındaki konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması suçu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği öne sürülmektedir. Bunun yanında madde metninde ele geçirmek fiiline de yer verilmiş olup ele geçirmek kaydetmek şeklinde de kendisini gösterebilir. Ancak kaydetmek fiili 135. maddede ayrıca düzenlendiğinden buradaki fiil kaydetme dışındaki ele geçirme halleri olarak anlaşılmalıdır.³²⁴ Daha önce belirttiğimiz şekilde genetik veriler de kişisel veri olarak sayılmıştır.³²⁵ Bu nedenle genetik verilerin hukuka uygunluk sebebi bulunmaksızın kaydedilmesi, üçüncü kişilere ya da yetkisiz bir sağlık personeline aktarılması suç teşkil edecektir.³²⁶ Kaydedilen kişisel verinin kişilerin ırki kökenlerine ait olması halinde verilecek ceza ağırlaştırılacaktır. Irki kökene ilişkin bilgiler de kişilerin genetik olarak sahip oldukları ortak fiziksel ve fizyolojik nitelikler esas alınarak tespit edildiğinden suçun bu şekli ile de karşılaşılabılır.³²⁷ Kanununun 137. maddesinde nitelikli haller, belirtilen suçların kamu görevlisi tarafından ve görevinin verdiği yetki kötüye kullanılmak suretiyle ve belli bir meslek ve sanatın sağladığı kolaylıktan yararlanmak suretiyle işlenmesi olarak düzenlenmiştir. Örneğin bir doktorun mesleğinin sağladığı

---

³²³ Parlar ve Banko, 2014, a.g.k., 393-394. Ancak kaydetme sırasında mutlaka bir araç kullanılması gerektiği, verilerin okunması, dinlenmesi, ezberlenmesi ya da sadece kağıt üzerine yazılmasının kaydetmek olarak anlaşılamayacağı belirtilmektedir. Özbek vd., 2015, a.g.k., 564-565.

³²⁴ Özbek vd., 2015, a.g.k., 574.

³²⁵ Bkz: 1.4.2. Türkiye'de genetik verilerin korunması s. 44.

³²⁶ S. S. Yılmaz (2014). *Tıp alanında kişisel verilerin açıklanması suçu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 91.

³²⁷ Parlar ve Banko, 2014, a.g.k., 394.

İdarenin tazmin sorumluluğunun doğması için kusur, zarar, hukuka aykırı idari işlem veya eylem ve illiyet bağı şartlarının birlikte bulunması gerekir.³⁴³ Genetik verilerin kişinin rızası olmadan üçüncü kişilerle paylaşılması ya da kişinin genetik özellikleri nedeniyle ayrımcılığa uğraması da idarenin hizmet kusurunu oluşturur. Bunun yanında genetik bilimindeki gelişmelerin tıp alanında uygulanmasının idarenin sorumluluğunun gözden geçirilmesini gerektirdiği, idarenin kusursuz sorumluluğunun kabul edilmesinin de kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁴

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 13. maddesi uyarınca idari eylem nedeniyle zarara uğrayanlar tam yargı davası açmadan önce idareye başvurarak zararlarının giderilmesini istemek zorundadırlar. Ancak idare ile kişiler arasındaki uyuşmazlıkların anlaşılabilir şekilde giderilmesi yeterli kadar düzenlenmediği için bu hükmün işlevsiz olduğu belirtilmektedir.³⁴⁵ Kamu kurum ve kuruluşunda yapılan gen analizi ya da kamu görevlisinin uyguladığı genetik ayrımcılık nedeniyle zarar gören kişi ilgili madde uyarınca zarar gördüğünü öğrendiği tarihten itibaren bir yıl ve her halde eylem tarihinden itibaren beş yıl içinde idareye başvurarak zararının karşılanmasını talep edecek, başvurusuna olumlu yanıt alamaması halinde 60 günlük dava açma süresi içinde idare mahkemesinde dava açabilecektir.

Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesi uyarınca memurlar bakımından gündeme gelebilecek bir diğer yaptırım da disiplin cezalarıdır. Devlet Memurları Kanunu'nun 7. maddesine göre devlet memurları görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep gibi ayırım yapamazlar. Bu düzenlemeye aykırı hareket etmenin yaptırımı kanunun 125/1-D-1 maddesinde kademe ilerlemesinin durdurulması olarak düzenlenmiştir. Belirtmek gerekir ki 7. maddede sayılan ayrımcılık sebepleri sınırlı sayıda değildir.³⁴⁶ Bu nedenle görevini yerine

---

³⁴³Akgül, 2013, a.g.k., 228; S. Kızılyel (2007). İdarenin sağlık hizmetinden doğan tazminat sorumluluğu. *Sağlık hukuku kurultayı*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları, s. 205; H. N. Yaşar (2013). *İdare hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, s. 446. Sağlık hizmetlerinde, hizmet kusurunun tespitinin diğer birçok hizmete kıyasla güç olduğu yönünde bkz: B. Çatak Irız (2011). *Sağlık hizmetlerinden kaynaklanan zararlardan dolayı idarenin sorumluluğu*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 58.

³⁴⁴A. Akgül (2016). İdarenin sağlık hizmetlerinden doğan tazmin sorumluluğu ve Danıştayın yeni yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XX (1), s. 287; Z. Bereket Baş (2004). Sağlık hizmetlerinin yürütülmesi sonucu ortaya çıkan zararlardan dolayı idarenin sorumluluğu. *Danıştay ve idari yargı günü 135. yıl sempozyumu*. Ankara: Danıştay Matbaası, s. 87-88. Sağlık hizmetlerinde kusursuz sorumluluğun kabul edilmesi düşüncesinin farklı açılardan eleştirileri için bkz: Ersöz, 2012, a.g.k., 77.

³⁴⁵Çatak Irız, 2011, a.g.k., 95.

³⁴⁶Karan, 2017, a.g.k., 402.

getirken genetik ayrımcılık yapan devlet memuru da kademe ilerlemesinin durdurulması cezası ile cezalandırılacaktır.

Gen analizi sonucu elde edilen genetik veriler kişinin geleceğine ilişkin bilgiler içermesi, kişinin kendisi dışında biyolojik bağı bulunan kişiler ile ilgili bilgi vermesi, değişmez olması ve kesin olarak anonimleştirilememesi nedeniyle diğer kişisel verilerden farklılık arz etmekte ve kişilik hakkı ile sıkı bir bağ içinde bulunmaktadır. Sağlık bilgileri arasında yer alan genetik verilerin kişinin bedeninden elde edilmesi gen analizleri ile sağlık hakkı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Gen analizi yaptırıp yaptırmama, analiz sonucu elde edilen verileri öğrenip öğrenmeme, açıklayıp açıklamama da gen analizinin kişinin kendi geleceğini belirleme hakkı ile arasındaki bağı göstermektedir. Gen analizi günümüzde temel haklar arasında kabul edilen genetik kökenini öğrenmeyi de kolaylaştırmaktadır.

Genetik veriler; hassas kişisel veri olarak kabul edilmekte ve ulusal ve uluslararası belgelerde özel olarak korunmaktadır. Biyotıp Sözleşmesi'nin dördüncü bölümü insan genomu ile ilgili düzenlemeler içermekte ve 11. maddede genetik nedenlerle ayrımcılık yapmak yasaklanmaktadır. 12. madde hangi amaçlarla gen analizi yapılabileceğini, 13. madde insan genomuna yapılacak müdahalenin amaçlarını düzenlemiştir. Biyotıp Sözleşmesi Sağlık Amaçlı Genetik Teste Dair Ek Protokol ise gen analizlerinin uygun kullanımı ile ilgilidir. Konuyla ilgili UNESCO'nun da İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Uluslararası İnsan Genetik Verileri Bildirgesi isimli iki bildirgesi bulunmaktadır. İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 6. maddesi ve Uluslararası İnsan Genetik Verileri Bildirgesi'nin 7. maddesi genetik ayrımcılığı yasaklamaktadır. Hukukumuzda gen analizleri ile ilgili özel bir düzenleme bulunmamakla birlikte kimi düzenlemelerde gen analizleri ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Genetik verilerin korunması, genel hükümler ve kişisel verilerin korunması ile ilgili hükümler kapsamında mümkündür. Anayasanın 20. maddesinde herkesin kendisi ile ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Genetik veriler kişilik hakkı kapsamında olduğundan Medeni Kanun'un 23., 24., 25. ve Borçlar Kanunu'nun 58. maddesindeki korumadan yararlanacaktır. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 6. maddesinde genetik veriler, özel nitelikli kişisel veri olarak nitelendirilmiş ve özel nitelikli kişisel verilerin ilgilinin açık rızası olmadan işlenmesi yasaklanmıştır. Bu kapsamda Türk Ceza Kanunu'nda kişisel verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesi, verilmesi, ele geçirilmesi, yok edilmemesi ile ilgili özel hükümler bulunmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda da kişilerden alınan örnekler üzerinde yapılacak moleküler genetik incelemeler ile ilgili hükümler getirilmiştir. Genetik

Hastalıklar Değerlendirme Merkezleri Yönetmeliği'nin 20. maddesinde başvuranın bilgilendirilmiş açık rızası alınarak işlem yapılacağı ve sonuçların kişinin rızası olmadan üçüncü kişilere ve kurumlara bildirilemeyeceği düzenlenmiştir.

Ayrımcılık ve eşitlik aynı ilkenin pozitif ve negatif görünümüleri olarak kabul edilmektedir. Eşitlik kendi içinde şekli eşitlik ve maddi eşitlik olarak ikiye ayrılmaktadır. Şekli eşitlik, ayrımcılık yapılmamasını eşitlik için yeterli kabul etmektedir. Maddi eşitlik ise eşitsizlikleri gidermeyi amaçlar. Bu nedenle farklı durumda olanlara farklı davranılmasına izin verir. Anayasanın 10. maddesinde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir. Pek çok uluslararası sözleşmede de ayrımcılık yasağı karşımıza çıkmaktadır. Ayrımcılık da doğrudan ve dolaylı ayrımcılık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan ayrımcılık aynı veya benzer durumda bulunanlara farklı davranılmasıdır. Dolaylı ayrımcılık ise farklı durumda bulunanlara aynı veya benzer davranılmasıdır. Ayrımcılık farklı şekillerde karşımıza çıkmakla birlikte biyoteknoloji alanında yaşanan gelişmeler genetik ayrımcılığı gündeme getirmiştir. Genetik ayrımcılık, olan ya da olduğu varsayılan genetik özellikler nedeniyle yapılan farklı muamele olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle yalnızca kişinin kendisi değil biyolojik olarak ilişkisi bulunan diğer kişiler de genetik ayrımcılık tehlikesi ile karşı karşıya kalabilirler.

Genetik ayrımcılığın kendisini en çok gösterdiği alanların başında çalışma hayatı gelmektedir. Çalışma hayatında hem işe alım ve işten çıkarma esnasında hem de iş sözleşmesi devam ederken işçi genetik ayrımcılığa maruz kalabilir. Bu nedenle Almanya, Fransa, Finlandiya, Danimarka, Avusturya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada gibi ülkeler gen analiz sonuçlarının çalışma hayatında kullanılması ile ilgili özel düzenlemeler yapmışlardır. Hukukumuzda konuyla ilgili özel bir hüküm bulunmasa da İş Kanunu'nun 5. maddesinde ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun 6. maddesinde de işe alım aşamasında ya da iş sözleşmesi devam ederken işçi aleyhine işle ilgili süreçlerin hiçbirinde ayrımcılık yapılamayacağı belirtilmiştir. İşçinin rızasının bulunması ve işin gerektirdiği niteliklerin zorunlu kılması halinde işçiden gen analizi istenebilir. Ancak bu durumda da yapılacak iş ile istenen analiz arasında uygun bir bağ olmalıdır. Aksi halde işçi kendisine genetik özellikleri ile ilgili sorulara yanlış cevap verebilecektir. Bu durumda işçinin işvereni yanıltması sözleşmenin esaslı noktalarında olmayacağı için işverenin İş Kanunu madde 25/II-a kapsamında iş sözleşmesini haklı nedenle feshetmesi mümkün değildir. Rıza bulunmadığı ve iş için de zorunluluk arz etmediği sürece iş ilişkisi devam ederken işçinin

gen analizi yaptırmaya zorlanması kişilik hakkını ihlal edecektir. Böyle bir talebe uygun davranılmaması nedeniyle iş ilişkisinin sona erdirilmesi de hukuka aykırı olacaktır.

Genetik ayrımcılık ile sıklıkla karşılaşılma tehlikesi olan başka bir alan ise sigorta sözleşmeleridir. Sigorta sözleşmelerinde prim miktarı belirlenirken kişinin sağlık bilgileri de bir kriter olarak kullanılmaktadır. Türk Ticaret Kanunu'nun 1435. maddesine göre sigorta ettiren sözleşmenin yapılması sırasında bildiği veya bilmesi gereken tüm önemli hususları sigortacıya bildirmekle yükümlüdür. Sigorta ettiren bir gen analizi yaptırmış ve sonuçta bazı hastalıklara genetik olarak yatkın olduğu tespit edilmişse bu husus primlerin artmasına ya da bu kişilerin hiç sigortalanmamasına yol açabilir. Bu nedenle bazı ülkelerde gen analiz sonuçlarının sigorta sözleşmelerinde kullanılması yasaklanmıştır. Hukukumuzda özel bir düzenleme bulunmadığından konu genel hükümler kapsamında ele alınmaktadır. Hayat sigortalarında rizikoyu etkileyen faktörlerin başında sigortalı kişinin sağlık durumu gelmektedir. Bu nedenle yaptırılan gen analizinin sonuçlarının sigortacıya bildirilmesi gerekir. Ancak herhangi bir gen analizi yaptırılmamışsa sigortalı kişi buna zorlanmamalıdır. Nitekim Türk Ticaret Kanunu'nun 1492. maddesine göre sigorta ettiren ile sigortacı, sigorta edilecek kişinin doktor incelemesinden geçmesini kararlaştırmış olsalar bile kişi bu incelemeyi yaptırmaya zorlanamaz. Gen analizi doktor incelemesine kıyasla daha kapsamlı ve daha ağır sonuçlar ortaya çıkarabilecek nitelikte olduğundan kişinin gen analizi yaptırmaya zorlanması da mümkün değildir. Bu durumda da sigortacı, sigorta sözleşmesi yapmaktan kaçınabilecektir. Hayat sigortası sözleşmesi kurulduktan sonra sigortalının gen analizi yaptırması ve birtakım genetik hastalıklara yatkın olduğunun belirlenmesi halinde ise durum riziko ağırlaşması olarak değerlendirilebilir. Ancak Türk Ticaret Kanunu'nun 1445. maddesinde düzenlenen sigortacının; riziko ağırlaşması nedeniyle sözleşmeyi feshetme ya da prim farkı isteme hakkını, hayat sigortalarında sigortalının sağlık durumundaki değişiklikler nedeniyle kullanması söz konusu olmaz. Kişinin kendisi ve ailesinin sağlık durumu ile ilgili bilgiler sağlık sigortalarında da prim miktarının belirlenmesinde etkili olur. Bu nedenle gen analiz sonuçları burada da beyan yükümlülüğü kapsamında görülmektedir. Sağlık sigortası sözleşmesi devam ederken yaptırılan gen analizi sonucunda sigortalının yüksek tedavi veya bakım gideri gerektirecek bir hastalığa yatkınlığının ortaya çıkması nedeniyle riziko ağırlaşması ve durumun sigortacıya beyan edilmesi gerekliliği gündeme gelebilir. Ancak Türk Ticaret Kanunu'nun 1519. maddesi uyarınca sigortacı burada da sözleşmeyi feshetme ya da prim farkı isteme hakkını kullanamayacaktır. Özel sigorta

sözleşmelerinden farklı olarak sosyal sigorta ülkemizde zorunlu olduğundan gen analiz sonuçlarının sosyal sigortalarda kullanılmasına izin verilmemelidir. Aksi halde gen analiz sonucu uygun bulunmayan kişi hem özel sigortalardan hem de sosyal sigortadan yararlanamayacaktır.

Çocukların yetenek ve kapasitelerine göre eğitileceği gereğiyle eğitim alanında da gen analizlerine başvurulabilir. Ancak bu uygulama öğrenciler arasında genetik özellikleri nedeniyle ayırım sonucunu doğrulabilecek ve çocukların gelecekteki hayatlarını da etkileyecektir. Evlat edinme alanında genetik ayrımcılık evlat edinecek ailenin genetik özellikleri nedeniyle evlat edinmesine izin verilmemesi şeklinde karşımıza çıkabilir. Bunun yanında evlat edinecek ailenin, çocuğu genetik özelliklerine göre seçmesi de ihtimal dahilindedir. Genetik bir hastalığa sahip kişiler ise aynı hastalığın çocuklarında görülmesini istemedikleri için evlat edinme yoluna başvurabilirler. Üreme alanında da genetik ayrımcı uygulamalar ile karşılaşılması mümkündür. Özellikle sperm bağışçısının belirlenmesinde uyuğu, ten rengi, göz rengi, boyu, kan grubu, zeka seviyesi gibi kriterler etkili olabilmektedir. Taşıyıcı annelik uygulamalarında da çocuk sahibi olmak isteyen birey ya da bireyler taşıyıcı annenin genetik geçmişi, genetik bir hastalığının bulunup bulunmadığı konusunda bilgi sahibi olmak amacıyla anne adayından gen analizi yaptırmasını talep edebilirler. Taşıyıcı annenin yumurta hücrelerinin kullanılması halinde ise taşıyıcı annenin genetik özelliklerinin daha büyük bir önem arz edeceği açıktır. Günümüzde geline nokta da bireyler sahip olacakları çocuğun göz rengi, saç rengi, boy, zeka gibi özelliklerini de seçebilir hale gelmişlerdir. Bu şekilde üstün nitelikli bir sınıf yaratılması ayrımcılık ve öjeni tehlikesini beraberinde getirecektir. Çocuğun özelliklerinin belirlenmesinde cinsiyet seçimi en çok karşılaşılan husustur. Çoğu ülkede olduğu gibi Türk hukukunda da cinsiyet ile ilgili ciddi bir hastalıktan kaçınma hali hariç cinsiyet seçimi yasaklanmıştır. Ancak bilimsel gelişmeler sonucunda cinsiyetin gebeliğin 6. haftasında dahi öğrenilmenin mümkün olması, kürtajın ise 10. haftaya kadar yasal olması karşısında bu amaçla kürtaj yaptırılması da mümkündür. Bu durum karşımıza seçici kürtajı çıkarmaktadır. Ceninin cinsiyetinin kız olması hali seçici kürtajın en çok karşılaşılan sebeplerinden biridir. Doğum öncesi yapılan gen analizleri ile ceninin kusurlu bir gen taşıdığı tespit edilmesi halinde de ebeveynler seçici kürtaja başvurabilir.

Genetik veriler kişilik hakkının bir parçası olduğundan gen analizlerinin kişilik hakkını ihlal etmesi mümkündür. İsteğe dayalı olarak yapılan gen analizlerinde taraflar

arasında çoğu zaman bir sözleşme ilişkisi bulunduğundan sözleşmeden doğan sorumluluk ortaya çıkabilir. Kişinin rızası bulunmadan gen analizi yapılması ya da elde edilen verilerin kişilerin rızası olmadan işlenmesi ve kullanılması halinde ise haksız fiil ya da vekâletsiz iş görme hükümleri uyarınca sorumluluk söz konusu olacaktır. Gen analizi yaptırmak isteyen kişi özel sağlık kurum ve kuruluşuna başvurduğunda sözleşme kişi ile kurum arasında kurulacağından sorumluluk da analizi gerçekleştiren kuruma ait olacaktır. Analizi gerçekleştiren kişi yardımcı kişi konumunda olup eylemi aynı zamanda haksız fiil teşkil ediyorsa kendisinin de sorumlu olacağı açıktır.

Kişilik hakkını koruyan davalar, Medeni Kanun'un 25. maddesinde önleme, saldırıya son verilmesi, tespit, vekâletsiz iş görme ve tazminat davaları olarak düzenlenmiştir. Önleme davası saldırı henüz başlamadan açıldığından genetik verilerin üçüncü kişilere duyurulması tehlikesinin mevcut olması halinde bu dava açılabilir. Saldırıya son verilmesi davası saldırı devam ederken açılacağından gen analizi neticesinde elde edilen genetik veriler kişinin rızası olmaksızın bir sisteme kaydedilmişse bu kaydın silinmesi ya da verilerin açıklanmaması için saldırıya son verilmesi davası açılabilir. Tespit davasına ise kişinin genetik özellikleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldığı örneğin işten çıkarıldığı ya da işe alınmadığı, işveren tarafından gen analizine zorlandığı, kendisinden daha yüksek sigorta primi talep edildiği hallerde başvurulabilir. Kişilik hakkı saldırıya uğrayan kişi failin bu nedenle elde ettiği kazancı vekâletsiz iş görme davası ile talep edebilir. Ancak bu kazanç, mağdurun elde edemeyeceği ya da elde etmek istemeyeceği bir kazanç olmalıdır. Gen analizine maruz kalan kişi, genetik verilerini açıklayarak bir kazanç elde etmek istemiyorsa elde edilen genetik verilerin bir kazanç karşılığında başkalarına verilmesi nedeniyle bu davayı açabilir. Kişinin elde edebileceği ya da elde etmek istediği bir kazanç var ise bu maddi tazminat davasına konu olacaktır. Bunun yanında gen analizi sonucu elde edilen verilerin açıklanması nedeniyle kişinin işten çıkarılması, kendisinden daha yüksek sigorta primi istenmesi gibi genetik ayrımcılık hallerinde kişi maddi bir zarara uğrayacağından bu zarar da maddi tazminat davasına vücut verecektir. Genetik ayrımcılığa maruz kalan kişi çoğu zaman manevi zarara da uğramış olacağından manevi tazminat talebi de gündeme gelebilir.

Genetik veriler Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 6. maddesinde özel nitelikli kişisel veri olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda genetik veriler genel hükümler dışında Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında da korunacaktır. İlgili kişi kanununun 11. maddesi kapsamında veri sorumlusuna başvurarak kişisel verilerinin işlenip

hayatın gizliliğini ihlal, kişisel verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesi, verilmesi, ele geçirilmesi, yayılması, belirli süreler geçmesine rağmen yok edilmemesi suçlarının işlenmesi de gündeme gelebilir. Halkın ırk bakımından farklı bir kesimini diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik etmek ya da bu farklılık nedeniyle alenen aşağılamak suç sayılmış olup ırk bakımından farklılık kişilerin ortak genetik özellikleri dikkate alınarak belirlendiğinden Türk Ceza Kanunu'nun 216. maddesinde düzenlenen suç tipi de karşımıza çıkabilir. Aile düzenine karşı suçlar başlığı altında düzenlenen suçlardan çocuğun soybağını değiştirme suçu; konumuz açısından, taşıyıcı anneliğe başvuranların çocuğu kendi çocukları gibi nüfusa kaydettirmeleri veya taşıyıcı annenin kocasının, çocuğun kendi adına nüfusa kaydedilmesine rıza göstermesi şeklinde karşımıza çıkabilir. Yine aynı konutta birlikte yaşayanlardan genetik özellikleri nedeni ile farklı olan bireye kötü muamelede bulunulması ya da aile hukukundan doğan bakım, eğitim veya destek olma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi de suç oluşturacaktır.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun amaçlarından biri hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesidir. Kurumun görevleri arasında Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını izlemek de yer almaktadır. Türkiye'nin taraf olduğu Biyotıp Sözleşmesi ile genetik ayrımcılık yasaklanmış olup bu nedenle Kurum genetik ayrımcılık ile ilgili olarak etkin olmalıdır. Genetik ayrımcılığa uğradığını düşünen kişinin Kuruma başvuruda bulunması mümkündür. Ayrıca Kurum insan hakları ihlallerini re'sen incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek ile görevlidir. Ayrımcılık yasağının ihlalinin yaptırımını ise idari para cezası olarak belirlenmiştir.

Kamu kurum ve kuruluşlarında gen analizi uygulanabileceğinden ve genetik verilerin gizliliğini ihlal eden ya da genetik ayrımcı uygulamayı yapan kişi kamu görevlisi olabileceğinden idare hukuku kapsamında da sorumluluk doğabilir. Kamu kuruluşunda yapılan bir işlemde ya da kamu görevlisinin fiilinden doğan zarar idari yargıda açılacak tam yargı davası ile tazmin edilecektir. Ancak idare ödediği tazminatı sorumlusuna rücu edecektir. Kamu görevlisinin genetik ayrımcılık yapması aynı zamanda disiplin cezasını gerektiren bir fiil olup ilgili kamu görevlisi bu nedenle kademe ilerlemesinin durdurulması cezası ile cezalandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2016). *Uluslararası hukukta ve Türkiye’de eğitim hakkı*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Akar, N. ve Haspolat, I. (2007). *Türk basınında insan genom projesi*. (1. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsü.
- Akarsu, N. (2018). Genetik araştırmalar ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. H. Oğan (Yayına hazırlayan), *Kişisel sağlık verileri “genetik” sempozyumu 6 Mayıs 2018 içinde* (s. 47-53). İstanbul: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Akartepe, A. (2007). Tedavi sözleşmesinin hukuki niteliği. C. Baygın, M. Uçar ve Y. Büyükay (Yayına hazırlayanlar), *Sağlık hukuku sempozyumu 15-16 Mayıs 2006 içinde* (s. 13-22). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Akbulut, S. (2012). Gerçekten eşit miyiz? Acı(ma), zayıf gör(me) ve yok say(ma) ekseninde engelli ayrımcılığı. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Derleyenler), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde* (s. 149-162). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçelik, M. (2007). Genetik mühendisliği ve yaşamımızdaki yeri. 6. *Ankara biyoteknoloji günleri: biyoteknoloji, biyogüvenlik ve sosyo-ekonomik Yaklaşımlar içinde* (s. 5-18). Ankara: Ankara Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsü Yayınları.
- Akgül, A. (2013). *Kişisel verilerin korunması açısından idarenin hukuki sorumluluğu ve yargısal denetimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgül, A. (2016). İdarenin sağlık hizmetlerinden doğan tazmin sorumluluğu ve Danıştayın yeni yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XX (1)*, 269-302.
- Akgün, E. (2010). *Sigorta sözleşmelerinde bilgilendirme yükümlülüğü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akıntürk, T. (2008). *Medenî hukuk*. (Genişletilmiş 13. bası). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Akipek Öcal, Ş. (2017). Hastanın tedaviyi reddetmesi ve hekimin hukuki sorumluluğu. H. Tacir ve A. Altunkaç (Editörler), *III. Ulusal sağlık hukuku “kendi geleceğini belirleme ve ötanazi” sempozyumu içinde* (s. 111-124). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akpınar, A. (2010). *Genetik bilginin kullanılmasında etik: tarafların tutum ve görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Aksoy Gülaslan, P. Genetik bilgilerin ticarileştirilmesi. C. Doğan ve P. Aksoy Gülaslan (Editörler), *V. Sağlık hukuku kurultayı* içinde (s. 467-472). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.

Aksoy, Ş. (2006). *Kuyuya atılmış bir taş: aydınlatılmış onam*. <https://www.medimagazin.com.tr/authors/sahin-aksoy/tr-kuyuya-atilmis-bir-tas-aydinlatilmis-onam-72-60-845.html> (Erişim tarihi: 30/01/2018).

Akyürek, G. (2011). *Özel hayatın gizliliğini ihlal suçu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Alkan, A.; Erdem, R. ve Çelik, R. (2016). Sağlık alanındaki ayrımcı tutum ve davranışlar: kavramsal bir inceleme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19 (3), 365-390.

Alptekin, K. (2004). Sağlık hakkı ve insan hakları üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 12 (2), 132-139.

Alten, P. (2009). GINA: A genetic information nondiscrimination solution in search of a problem. *Florida Law Review*, 61, 379-401.

Altunkaya, N (2003). *Anayasa hukuku açısından Türkiye’de eğitim ve öğrenim hakkı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

American Medical Association (2013). *Genetic discrimination and the Genetic Information Nondiscrimination Act*.

Andaç, F. (2016). *Sosyal güvenlik hukuku ve ilgili kuruluşlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Andorno, R. (2004). The right not to know: an autonomy based approach. *Law, Ethics and Medicine*, 30, 435-440.

Annas, G. J., Roche, P. E. and Green, R. C. (2008). GINA, genism and civil rights. *Bioethics*, 22 (7), ii-iv.

Arat, S. (2002). Klonlama. *Bilim ve Teknik Yeni Ufuklara: Genetik 2 (Mayıs 2002 sayısının ücretsiz eki)*, 10-12.

Arnold, F., Kishor, S. and Roy, T. K. (2002). Sex-selective abortions in India. *Population and Development Review*, 28 (4), 759-785.

Arslan, R.; Yılmaz, E. ve Taşpınar Ayvaz, S. (2016). *Medenî usul hukuku*. (2. baskı). Ankara: Yetkin Yayınları

Aslanova, K. (2018). Genetik kişisel veriler ve hukuk. H. Oğan (Yayına hazırlayan), *Kişisel sağlık verileri “genetik” sempozyumu 6 Mayıs 2018* içinde (s. 95-101). İstanbul: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.

Asscher, E. and Koops, B-J. (2010). The right not to know and preimplantation genetic diagnosis for huntington’s disease. *Journal of Medical Ethics*, 36 (1), 30-33.

- Aşıcıoğlu, F. (2008). Türkiye'nin taraf olduğu biyoetik sözleşmeler ve iç hukuktaki yansımaları. *Uluslararası I. sağlık hukuku sempozyumu 24-25 Nisan 2008* içinde (s.259-266). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Aydın, E. (2003). Çocuklarda aydınlatılmış onam sorunu. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46 (2), 148-152.
- Aydın, G. S. (2017). *Kişilik hakkı ihlâlinden doğan vekâletsiz işgörme*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Aydın, M. B. (2013). *Yapay dölleme tekniklerinin soybağı hukuku ve kişilik hakkı bakımından sonuçları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, N. (2008). *Türk suç ve ceza hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Aydın, Ö. D. (1998). Cinsiyeti önceden belirlemenin ahlaki ve hukuki boyutları. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 85-121.
- Aydın, Ö. D. (2013). Sağlık hakları ve sağlık hakları alanında yeni anayasal gelişmeler. Ç. Özel ve B. G. Özcan Büyüktanır (Editörler), *Uluslararası Türk-Amerikan tıp hukuku ve etiği sempozyumu* içinde (s.205-218). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Azarkan, E. (2003). Uluslararası hukukta insanlığa karşı suçlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (3), 275-297.
- Baskın, Y. (2007). Tıpta teknolojik gelişimin neden olduğu kavram değişimleri: kişiselleştirilmiş tıp. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 64 (2), 54-59.
- Baslington, H. (2002). The social organization of surrogacy: relinquishing a baby and the role of payment in the psychological detachment process. *Journal of Health Psychology*, 7 (1), 57-71.
- Baş Süzel, E. (2015). *Gerçek olmayan vekâletsiz iş görme menfaat devri yaptırımı*. (1. baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Başalp, N. (2004). *Kişisel verilerin korunması ve saklanması*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Başaran, A., Güneş, H.V., Solak, M., Başaran, N. (2006). *Tıbbi biyoloji ve genetik*. D. A. Güler (Editör), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Başaran, N. (1999). *Tıbbi genetik*. (Yenilenmiş ve genişletilmiş 7. bası). Bursa: Güneş&Nobel Tıp Kitabevi.
- Başbuğ, A. (2014). İşçinin genetik özellikleri ve iş hukuku. C. Doğan ve P. Aksoy Gülaslan (Editörler), *V. Sağlık hukuku kurultayı 1-2 Kasım 2013 Ankara* içinde (s. 455-466). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.

- Başpınar, V. (2012). Gen analizleri ve şahsiyet haklarının korunması. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Gen Hukuku Özel Sayısı, 79-107.
- Baykal, B., Korkmaz, C., Ceyhan, S. T., Göktolga, Ü., Baser, İ. (2008). Opinions of infertile Turkish women on gamete donation and gestational surrogacy. *Fertility and Sterility*, 89 (4), 817-822.
- Bayram, G. (2009). Patentli genlerle yaşamı patentlemek. <https://www.evrensel.net/haber/207208/patentli-genlerle-yasami-patentlemek> (Erişim tarihi: 18/12/2017).
- Baysal, B. (2010). Çocuğun kökenini öğrenme hakkı. B. İ. Engin (Editör), *Prof. Dr. Rona Serozan'a armağan cilt 1* içinde (s. 493-533). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Belen, H. (2005). *Yeni Medeni Kanun hükümleri uyarınca evlat edinme*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Bereket Baş, Z. (2004). Sağlık hizmetlerinin yürütülmesi sonucu ortaya çıkan zararlardan dolayı idarenin sorumluluğu. *Danıştay ve idari yargı günü 135. yıl sempozyumu* içinde (s. 73-88). Ankara: Danıştay Matbaası.
- Berkman, B. E. and Hull, S. C. (2014). The “right not to know” in the genomic era: time to break from tradition? *American Journal of Bioethics*, 14 (3), 28-31.
- Billings, P. R., Kohn, M. A., de Cuevas, M., Beckwith, J., Alper, J. S., Natowicz, M. R. (1992). Discrimination as a consequence of genetic testing. *American Journal of Human Genetics*, 50, 476-482.
- Boran, B. (2007). Aydınlatılmış rıza. *Sağlık hukuku kurultayı 1-3 Kasım 2007* içinde (s.85-103). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Boran, B. (2009). Estetik cerrahi hekimin hukuki sorumluluğu. *II. Sağlık hukuku kurultayı* içinde (s.253-260). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Borry, P., Shabani, M. and Howard, H. C. (2014). Is there a right time to know? The right not to know and genetic testing in children. *Journal of Law, Medicine and Ethics*, 42 (1), 19-27.
- Bozkurt, E. (2008). İnsan hakkı olarak sağlık hakkı. *Sağlık hukuku kurultayı 1-3 Kasım 2007* içinde (s.13-17). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Bökesoy, I. ve Arda, B. (1993). İnsan genomu projesinin (HUGO'nun) etik ve sosyal yönleri. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 1 (1), 22-28.
- Brandt-Rauf, P. W. and Brandt-Rauf, S. I. (2004). Genetic testing in the workplace: ethical, legal and social implications. *Annual Review of Public Health*, 25, 139-153.

- Braun, C. A. (2018). Kişisel verilerin işlenmesinde rıza. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV (1), 13-33.
- Bulut, H. (2006). *Yargıtay kararları doğrultusunda kişilik hakları ve kişilik haklarına saldırıdan kaynaklanan hukuk davaları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Büyükay, Y. (2005). Gen analizleri ve mukayeseli hukuktaki düzenlemeler. *Atatürk Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX (3-4), 355-382.
- Büyükay, Y. (2006a). Biyolojik veri bankaları. *Hukuki Perspektifler Dergisi*, 6, 178-184.
- Büyükay, Y. (2006b). *İstenmeden dünyaya gelen çocukların bakım, eğitim ve tedavi giderlerinin tazmin edilmesi sorunu*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Büyükay, Y. (2012). Gen hukukunun düzenlenmesi bakımından İsviçre örneği ve 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Gen Hukuku Özel Sayısı, 201-218.
- Büyüksağış, E. (2007). *Yeni sosyo-ekonomik boyutuyla maddi zarar kavramı*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Canellopoulou Bottis, M. (2000). Comment on a view favoring ignorance of genetic information: confidentiality, autonomy, beneficence and the right not to know. *European Journal of Health Law*, 7, 173-183.
- Civan, A. (2010). *Türkiye’de sağlık sigortacılığı sistemi*. İstanbul: Umut Matbaacılık.
- Cohen, A. (20/02/2012). Can you be fired for your genes?. *Time*. <http://ideas.time.com/2012/02/20/can-you-be-fired-for-your-genes/> (Erişim tarihi: 03/09/2018).
- Collins, F. and Gallas, D. (1993). A new five-year for the U. S. human genome project. *Science*, 262, 43-46.
- Cummings, L. A. and Magnusson, R. (2001). Genetic privacy and academic medicine: the Oregon experience. *Academic Medicine*, 76, 1089-1093.
- Çağlayan Aksoy, P. (2016). *Hukuku ve ahlâka aykırılık unsurları çerçevesinde salt malvarlığı zararlarının tazmini*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Çaha, H. (2014). Elemeci kürtaj: öjenizmin yeni yüzü. *İş Ahlakı Dergisi*, 7 (2), 53-90.
- Çankaya, H. (2014). Dünyanın düzeltilmesi üzerine bir araştırma: genetik ve insan hakları. *Memleket Siyaset Yönetim*, 9 (22), 295-326.
- Çatak Irız, B. (2011). *Sağlık hizmetlerinden kaynaklanan zararlardan dolayı idarenin sorumluluğu*. Ankara: Adalet Yayınevi.

- Çelik, F. (2007). C. Ülgen ve C. Olgun (Editörler), *A'dan Z'ye sağlık hukuku sempozyum notları* içinde (s. 198-206). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Çetin, B. I. (2017). "Gen-etik" bilgi ve çalışma hayatında ayrımcılık: Türkiye için proaktif bir model önerisi. *İş Ahlakı Dergisi*, 10 (1), 7-46.
- Çırakoğlu, B. (2002a). İnsan genomu projesi. *Bilim ve Teknik Yeni Ufuklara: Genetik 1 (Nisan 2002 sayısının ücretsiz eki)*, 8-9.
- Çırakoğlu, B. (2002b). 2020'de gen teknolojisi. *2000-2020 sürecinde nasıl bir dünya, Türkiye, sağlık, tıp ortamı öngörülebilir, oluşturulabilir?* içinde (s. 85-90). Ankara: Türk Tabipleri Birliği.
- Çoban, A. (2007). İnsan hakları bağlamında embriyonun moral statüsü. *Toplum ve Bilim*, 109, 258-295.
- Çoban, A. (2008). Genomic information and the public-private imbalance. *Capital&Class*, 94, 71-105.
- Çoban, A. (2009). Türkiye'de insan embriyosu üzerinde araştırma yapmanın hukuki sorunları. *Türkiye Barolar Birliği*, 86, 204-248.
- Çorbacıoğlu Esmer, A. ve Yüksel, A. (2012). Prenatal tanı sonrası gebeliklerin sonlandırılması ve yasal durum. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10 (Özel Sayı: 1 Düşükler), 83-93.
- Dawkins, R. (2014). *Gen bencildir*. (1. bası). (Çev: Tunç Tuncay Bilgin ve Uygur Polat). İstanbul: Kuzey.
- Delmas-Marty, M., Fouchard, I., Fronza, E., Neyret, L. (2012). İnsanlığa karşı suç. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, A. (2013). Etik açıdan insan genom projesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 12 (23), 317-327.
- Demir, M. (2003). Bazı ülke yasaları ile karşılaştırmalı olarak evlat edinmenin yasal koşulları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (3), 253-274.
- Demir, M. (2008). Hekimin sözleşmeden doğan sorumluluğu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57 (3), 225-252.
- Demirayak, E. B. (2014). *Hayat ve sağlık sigortası sözleşmelerinde genetik test sonuçlarının kullanılması*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Demirsoy, A. (2005). *Kalıtım ve evrim*. Ankara: Meteksan.

- Develioğlu, H. M. (2017). 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile karşılaştırmalı olarak Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü uyarınca kişisel verilerin korunması hukuku. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Dheansa, S., Fenwick, A., Shkedi-Rafid, S., Crawford, G., Lucassen, A. (2016). Health-care professionals' responsibility to patients' relatives in genetic medicine: a systematic review and synthesis of empirical research. *Genetics in Medicine*, 18 (4), 290-301.
- Doğan, C. (2009). Tedaviyi kabul etmeme ve durdurma hakkı. *Uluslararası II. sağlık hukuku sempozyumu 13-14 Kasım 2009* içinde (s.307-357). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Doğan, C. (2013a). Gen analizleri ve şahsiyet haklarının korunması. *Tıp Hukuku Dergisi*, Özel Sayı: Genetik Teşhisler ve Hukuki Sorunlar, 111-160.
- Doğan, C. (2013b). Konsültasyon işleminde konsültan hekimin aydınlatma yükümlülüğü. Ç. Özel, B. G. Özcan Büyüktanır (Editörler) *Uluslararası Türk-Amerikan tıp hukuku ve etiği sempozyumu* içinde (s.117-137). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Doğan, C. (2014). Genetik ve insan hakları. N. Sarp ve C. Doğan (Editörler), *V. Sağlık hakkı ve sağlık hukuku sempozyumu 8-9 Kasım 2013* içinde (s.265-328). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Doğan, İ. (2005). İnsan hayatını koruma yükümlülüğü ve insan embriyonunun ahlaki statüsü. *Kamu Hukuku Arşivi*, 8 (2), 104-112.
- Doğan, M. (2012). Genetik veri bankaları. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Gen Hukuku Özel Sayısı, 67-77.
- Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet*. (2. bası). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dönbak, L., Demirhan, İ. ve Çelik, M. (2005). Genetik danışmanlık hizmetleri: Kahramanmaraş'ta tanımlayıcı bir çalışma. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 14 (9), 192-194.
- Dural, M. ve Öğüz, T. (2016). *Türk özel hukuku cilt II kişiler hukuku*. (17. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Durmaz, B., Durmaz, A. A., Özkınay, F., Çoğulu, Ö. (2011). Genetik danışmanlık ve önemi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 33, 259-265.
- Dursun Aksoy, S. (2012). Soybağının belirlenmesi bakımından MK m. 284 ve HMK m. 292'nin değerlendirilmesi. *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 95-96,109-124.

- Duttge, G. (2013). Genetik verilerin korunması ihtiyacı-genetik istisnacılık. (Çev: Hakan Hakeri). *Tıp Hukuku Dergisi*, Özel Sayı: Genetik Teşhisler ve Hukuki Sorunlar, s. 177-190.
- Dülger, M. V. (2013). Tıptaki ilerlemelerin getirisi olan uygulamaların hukuk açısından görünümü-özel tedavi yöntemlerinin sınır dışı uygulamalarının iç hukuk açısından değerlendirilmesi. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 26, 68-83.
- Dülger, M. (2014). Homo commoditus: "sahip olmak, genetik metalar ve fikri mülkiyet". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LXXII (1), 507-530.
- Edisan, Z. ve Aksoy, Ş. (2007). Genetik uygulamalar özelinde bilmeme hakkı. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 15 (3), 85-118.
- Ekberg, M. (2005). Seven risks from life patents and corporate. *Bulletin of Science, Technology&Society*, 25, 475-483.
- Ekşi, A. (2013). İslam hukuku açısından doğum öncesi cinsiyet seçimi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 85-118.
- Elekdağ, S. (2006). *İnsanlığa karşı suçlar*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü.
- Erbaş, H. ve Eysel, G. (2012). Yeni annelikler ve yeni öjeni: sosyal bir değerlendirme. Y. I. Ülman ve S. V. Genç (Editörler). *Biyoetik araştırmaları içinde* (s. 337-344). İstanbul: Türkiye Biyoetik Derneği Yayını.
- Erdinç, G. H. (2017). *Bilgi güvenliği, kişisel verilerin korunması ve biyometrik verilerin işlenmesine ilişkin öneriler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü.
- Eren, F. (2014). *Borçlar hukuku genel hükümler*. (16. baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Eren, F. (2018). *Borçlar hukuku özel hükümler*. (6. baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ergüneş, S. (2012). Yapay dölllenme. *Sağlık hukuku makaleleri II içinde* (s. 167-177). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Erlüle, F. (2015). *Türk Borçlar Kanunu'na göre bedensel bütünlüğün ihlalinde manevi tazminat*. (Gözden geçirilmiş 2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erol, Y. (2011). *Yapay dölllenme yöntemleri ve taşıyıcı annelik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersan, A. (2014). Halkı kin veya düşmanlığa tahrik ve aşağılama. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 111, 77-106.

- Ersöz, A. K. (2012). *Türk idaresinin sağlık hizmetlerinden kaynaklanan sorumluluğu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Erten, R., Acır, B. ve Taşveren, S. (1996). Gen (DNA) testinin ispat hukuku açısından değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45 (1), 573-588.
- Everett, M. (2003). The social life of genes: privacy, property and the new genetics. *Social Science&Medicine*, 56, 53-65.
- Evsel, G. (2007). *Genetik analiz testleri ve bu testlerin kullanımına ilişkin algılar*. Ankara örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Biyoteknoloji Enstitüsü.
- Evsel, G. ve Erbaş, H. (2007). Sosyoekonomik farklılıklar ve üreme biyoteknolojisinde kullanılan genetik analiz testlerine bakış: iki farklı semt karşılaştırması. 6. *Ankara biyoteknoloji günleri: biyoteknoloji, biyogüvenlik ve sosyo-ekonomik yaklaşımlar* içinde (s. 155-174). Ankara: Ankara Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsü Yayınları.
- Fidan, N. (2010). Hekimin tıbbi müdahaleleri nedeniyle sorumluluğu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1 (3), 349-362.
- Genç Arıdemir, A. (2008). *Sözleşmeye aykırılıktan doğan manevi tazminat*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Genç, Z. ve Demirhan Erdemir, A. (1997). *Genetik sorunlar ve tıbbi etik: (genetik danışma)*. İstanbul. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Godard, B., Raeburn, S., Pembrey, M., Bobrow, M., Farndon, P., Ayme, S. (2003). Genetic information and testing in insurance and employment: technical, social and ethical issues. *European Journal of Human Genetics*, 11, 123-142.
- Goetz, L. H. and Schork, N. J. (2018). Personalized medicine: motivation, challenges and progress. *Fertility and Sterility*, 109 (6), 952-963.
- Gökcan, H. T. (2009). Tıp uygulayıcılarının ceza sorumluluğu ve Yargıtay kararları. *Uluslararası II. sağlık hukuku sempozyumu 13-14 Kasım 2009* içinde (s.113-128). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Gökçümen, Ö. ve Gültekin, T. (2009). Genetik ve kamusal alan. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, 49 (1), 19-31.
- Gölpınar, S. ve Arda, B. (1995). Tıbbi etik açısından doğum öncesi cinsiyet seçimi. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 2-3, 85-89.

- Gönenç, F. İ. (2014). Yardımcı üreme tekniklerinde hukuki sorunlar. H. Hakeri ve C. Doğan (Editörler), *Uluslararası sağlık hukuku sempozyumu 16-17 Ekim 2014* içinde (s. 63-82), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Gönenç, F. İ. (2017). Kişiliğin korunması ve ötanazi. H. Tacir ve A. Altunkaş (Editörler), *III. Ulusal sağlık hukuku "kendi geleceğini belirleme ve ötanazi" sempozyumu* içinde (s. 103-109), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Derleyenler), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s. 17-27). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gül, C. (2012). Klonlama ve kök hücre çalışmaları karşısında insan onurunun korunması hakkı. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Gen Hukuku Özel Sayısı, 161-191.
- Gül, İ. I. (2012). Hukukta ayrımcılık yasağı. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Derleyenler), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s. 117-133). İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gül, İ. I. ve Karan, U. (2011). *Ayrımcılık yasağı kavram, hukuk, izleme ve belgeleme*. (1. baskı). B. Yeşiladalı ve G. Ayata (Editörler), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güleç Uçakhan, S. (2017). *Maddi tazminat esasları ve hesaplanması*. (Güncellenmiş 8. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gülhan, İ. (2010). Sperm bankası gebelikleri. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 18 (2), 123-124.
- Gülmez, M. (2009). *İnsan hakları ve Avrupa Birliği hukukunda ayrımcılığın kaldırılması ve Türkiye*. Ankara: Belediye-İş Sendikası.
- Gürbüz, M. (2010). *Kişilik hakkı açısından tıbbi genetik analizler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürbüz, M. (2011). Bir kişilik hakkı olarak kişinin genetik bilgileri üzerinde kendi geleceğini belirleme hakkı. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-2, 113-127.
- Güzel, A., Okur, A. R. ve Caniklioğlu, N. (2016). *Sosyal güvenlik hukuku*. (Yenilenmiş 16. bası). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Hacıömeroğlu, A. O. (2015). Sigorta sözleşmelerinin kuruluş safhasındaki sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünün culpa in contrahendo sorumluluğu açısından

değerlendirilmesi. *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, 2 (1), 49-70.

Hafizoğulları, Z. ve Özen, M. (2010). *Türk ceza hukuku özel hükümler kişilere karşı suçlar*. Ankara: U-S-A Yayıncılık.

Hakeri, H. (2013). Genetik testler ve teşhisler hakkında kanuna ilişkin öneriler. *Tıp Hukuku Dergisi*, Özel Sayı: Genetik Teşhisler ve Hukuki Sorunlar, 255-269.

Hakeri, H. (2014). Taşıyıcı annelik. H. Hakeri ve C. Doğan (Editörler), *Uluslararası sağlık hukuku sempozyumu 16-17 Ekim 2014 içinde* (s. 83-92). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Hakeri, H. (2016). *Tıp hukuku*. (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hatırnaz Erol, G. (2017). *Özel hastanelerin hukuki sorumluluğu ve hasta hakları*. (Güncellenmiş ve gözden geçirilmiş 5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Helvacı, S. (2001). *Türk ve İsviçre hukuklarında kişilik hakkını koruyucu davalar*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.

Helvacı, S. (2016). *Gerçek kişiler*. (7. bası). İstanbul: Legal Yayıncılık.

Işık Yılmaz, B. (2012). Tıbbi müdahalelerde hekimin aydınlatma yükümlülüğü. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 98, 389-410.

İzgi, M. C. (2014). Mahremiyet kavramı bağlamında kişisel sağlık verileri. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 1 (1), 25-37.

Hall, M. A. and Rich, S. S. (2000). Laws restricting health insurers' use of genetic information: impact on genetic discrimination. *American Journal of Human Genetics*, 66, 293-307.

Hellman, D. (2003). What makes genetic discrimination exceptional?. *American Journal of Law and Medicine*, 29, 77-116.

Hoy, M., Orsi, F., Eisinger, F., Moatti, J. P. (2003). The impact of genetic testing on healthcare insurance. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, 28 (2), 203-221.

İkizler, M. (2007). Hukuki boyutu ile Almanya'da bebek sandığı ve anonim doğum uygulamaları ve Türkiye'de durum. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (Özel Sayı), 683-719.

İnam, A. (2000). Gen teknolojisiyle birlikte yaşamayı öğrenmek için düşünme hazırlıkları. *Bilim ve Teknik*, 393, 52-55.

Jolly, Y., Knoppers, B. M. and Godard, B. (2003). Genetic information and life insurance: a 'real' risk?. *European Journal of Human Genetics*, 11, 561-564.

- Joly, Y., Feze, I. N. and Simard, J. (2013). Genetic discrimination and life insurance: a systematic review of the evidence. *BioMed Central Medicine*, 11 (25), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3606414/> (Erişim tarihi: 03/08/2018), 1-15.
- Joly, Y., Dupras, C., Ngueng Feze, I., Song, L. (2017). *Genetic discrimination in Québec*. Montréal: McGill.
- Jones, N. L. and Smith, A. L. (2008). Genetic information: legal issues relating to discrimination and privacy. L. J. Albertson (Editör), *Genetic discrimination* içinde (s. 41-60). New York: Nova Science Publishers.
- Juth, N. (2014). The right not to know and the duty to tell: the case of relatives. *Journal of Law, Medicine&Ethics*,42 (1), 38-52.
- Kabukcuoğlu Özer, E. D. (2005). *Mukayeseli hukukta ve uygulamada hayat sigortası*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Kalokairinou, L., Howard, H. C., Slokenberga, S., Fisher, E., Flatscher-Thöni, M., Hartlev, M., vanHellemond, R., Juškevičius, J., Kapelańska-Pręgowska, J., Kováč, P., Lovrečić, L., Nys, H., de Paor, A., Phillips, A., Prudil, L., Rial-Sebbag, E., Romeo Casabona, C. M., Sándor, J., Schuster, A., Soini, S., Søvig, K. H., Stoffel, D., Titma, T., Trokanas, T., Borry, P. (2018). Legislation of direct-to-consumer (DTC) genetic testing in Europe: a fragmented regulatory landscape. *Journal of Community Genetics*, 9, 117-132.
- Kapelańska-Pręgowska, J. (2013). Laws governing postnatal genetic testing for medical purposes in Germany, Switzerland, Spain and France. *Comparative Law Review*, 16, 131-157.
- Kaplan, Ü. ve Arda, B. (2017). Genetik danışmanlık ve biyoetik. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Tarihi-Hukuku Dergisi*, 25 (2), 57-71.
- Karadeniz, S. (2012). *Nefret söylemi kapsamında halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, H. (2013). Genetik teşhisler nedeniyle tazminat sorumluluğu. *Tıp Hukuku Dergisi*, Özel Sayı: Genetik Teşhisler ve Hukuki Sorunlar, 215-225.
- Karahasan, M. R. (2001a). *Tazminat hukuku maddi tazminat*. Cilt 1. (Genişletilerek yenilenmiş ve düzenlenmiş 6. baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. ř.

- Karahasan, M. R. (2001b). *Tazminat hukuku manevî tazminat*. Cilt 2. (Genişletilerek yenilenmiş ve düzenlenmiş 6. baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Karan, U. (2007). Türk hukukunda ayrımcılık yasağı ve Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinin uygulanabilirliği. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 73, 146-173.
- Karan, U. (2012). Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı: hukuksal çerçeve. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Derleyenler), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s. 135-146). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karan, U. (2017). *Uluslararası insan hakları hukuku ve anayasa hukuku ışığında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Kaşıkcı, O. (2006). İnsan genomu projesi'nin etik açıdan değerlendirilmesi. C. Baygın, M. Uçar ve Y. Büyükkay (Yayına hazırlayanlar), *Sağlık hukuku sempozyumu: Erzincan 15-16 Mayıs 2006* içinde (s. 147-174). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Katoğlu, T. (2006). Türk hukukunun bir parçası olarak Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 55 (1), 157-193.
- Kaya, C. (2009). *Türk hukukunda evlat edinme*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Kaya, M. (2012). Hekimin aydınlatma yükümlülüğü ve kişilik hakkı ile ilişkisi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1 (8), 45-82.
- Kaya, N. (2012). Türkiye'nin eğitim sisteminde azınlıklar ve ayrımcılık: kavramsal çerçeve ve temel sorunlar. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Derleyenler), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s. 213-229). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kayak, S. (2009). Kişilik haklarının korunması çerçevesinde gen analizlerinden doğan hukuki sorumluluk. Y. I. Gülman ve F. Artvinli (Editörler), *Türkiye Biyoetik Derneği VII. kongresi değişen dünyada biyoetik* içinde (s. 126-127). İstanbul: Türkiye Biyoetik Derneği Yayını.
- Kayserili Karabey, H. (2018). Çocuk hastalıkları ve genetik veriler. H. Oğan (Yayına hazırlayan), *Kişisel sağlık verileri "genetik" sempozyumu 6 Mayıs 2018* içinde (s. 59-70). İstanbul: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Kender, R. (2011). *Türkiye'de hususi sigorta hukuku*. (Güncelleştirilmiş 11. baskı). İstanbul. On İki Levha Yayıncılık.
- Kıcalıoğlu, M. (2015). *Haksız fiillerden doğan tazminat davaları*. Ankara: Yetkin Yayınları.

- Kılıç, A. O. (2018). Türkiye Genom Projesi. H. Oğan (Yayına hazırlayan), *Kişisel sağlık verileri “genetik” sempozyumu 6 Mayıs 2018* içinde (s. 25-32). İstanbul: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Kılıç, S., Uçar, M., Türker, T., Koçak, N., Aydın, G., Günay, A., Gençtürk, D. (2009). Gata hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinde taşıyıcı anneliğe yönelik tutumun belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 51, 216-219.
- Kırkbeşoğlu, N. (2006). *Soybağı alanında biyoetik ve hukuk sorunları*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Kırkbeşoğlu, N. (2016). 28.02.2008 tarihli İsviçre Federal Mahkemesi kararımın (BGE 134 III 241) çevirisi ve kökenini öğrenme hakkı ile ilgili genel bir değerlendirme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 7 (24), 199-225.
- Kıvılcım-Forsman, Z. (1999-2000). Avrupa Konseyi İnsan Hakları Biyo-tıp Sözleşmesi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 21-22, 95-107.
- Kıvılcım-Forsman, Z. (2000). Genetik teknolojisi ve insan hakları. O. Seçkin (Hazırlayan), *Türkiye’de insan hakları* içinde (s. 511-528). Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Kızılyel, S. (2007). İdarenin sağlık hizmetinden doğan tazminat sorumluluğu. *Sağlık hukuku kurultayı* içinde (203-240). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2018). *Kişisel verilerin silinmesi, yok edilmesi veya anonim hale getirilmesi rehberi*. Ankara.
- Kızır, M. (2009). Türk hukukunda evlat edinme. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 151-184.
- Kocasakal, Ü. (2007). C. Ülgen ve C. Olgun (Editörler), *A’dan Z’ye sağlık hukuku sempozyum notları* içinde (s. 208-217). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Koç, E. (2015). HMK ve TMK çerçevesinde evlat edinme ve evlatlık ilişkisinin kaldırılması davasına ilişkin bazı tespitler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, LXXIII (1), 363-388.
- Konuk, Z. (2012). Biyoetik ve hukuk yönünden gen bilimi. *Sağlık hukuku makaleleri II* içinde (s. 55-77). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Koyun, A. ve Örnek Büken, N. (2013). Bir eşitlik ve yaşama hakkı ihlali: cinsiyet seçimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 34-46.

- Kök, A. N. (2018). İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi'nin uygulanmasında Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergi*, 1 (1), 147-162.
- Kurt, E. (2008). Hekimlik sözleşmeleri. *Uluslararası I. sağlık hukuku sempozyumu 24-25 Nisan 2008* içinde (s.59-76). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Kurt, E. (2013). Tıp etiği kapsamında hastaların bilgilendirilmeme hakkı; ne kadar bilgilendirilmeli? Ç. Özel ve B. G. Özcan Büyüktanır (Editörler), *Uluslararası Türk-Amerikan tıp hukuku ve etiği sempozyumu* içinde (s. 101-115), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Küzeci, E. (2020). *Kişisel verilerin korunması*. (4. baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Küzeci, E. (2018). Genetik ayrımcılık yasağı. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV (1), 89-131.
- Kwiatkowski, P. (2018). Consensual foundations on the policy of protecting the genetic information. *Filozofia*, 73 (1), 24-35.
- Lapham, E. V., Kozma, C. and Weiss, J. O. (1996). Genetic discrimination: perspective of genetic consumers. *Science*, 274, 621-624.
- Lemmens, T. (2000). Selective justice, genetic discrimination and insurance: should we single out genes in our laws?. *McGill Law Journal*, 45, 347-412.
- Liao, S. M. (2005). The ethics of using genetic engineering for sex selection. *Journal of Medical Ethics*, 31, 116-118.
- McGuire, E. L. and Beskow, L. M. (2010). Informed consent in genomics and genetic research. *Annual Review of Genomics and Human Genetics*, 11, 361-381.
- Meisel, A. (2009). Patients' rights in the US: a new vision of informed consent. *Uluslararası II. sağlık hukuku sempozyumu 13-14 Kasım 2009* içinde (s.433-446). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Memiş, T. (2002). Sigorta sözleşmelerinde genom analizlerinin kullanılması ve ortaya çıkan hukuki sorunlar. *Reasürör*, 46, 27-42.
- Memiş, T. (2007). Biyobankaların hukuki esasları. C. Baygın, M. Uçar ve Y. Büyükay (Yayına hazırlayanlar), *Sağlık hukuku sempozyumu Erzincan 15-16 Mayıs 2006* içinde (s. 175-190). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Memiş, T. (2012). İnsana ait genetik bilgilerin ticarileştirilmesi ve Türk hukukundaki durum. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Gen Hukuku Özel Sayısı, 41-54.

- Memiş, T. ve Yıldırım, M. F. (2004). Soybağının belirlenmesinde gen analizlerinin kullanılması ve yarattığı hukuki sorunlar. *Atatürk Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VIII (1-2), 283-306.
- Metin, S. (2010). *Biyotıp etiği ve hukuk*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Metin, S. (2012). Yörüngesinden çıkan tabiat: etik, sosyal, psikolojik ve hukuki görünümüleriyle taşıyıcı annelik. *Sağlık hukuku makaleleri II* içinde (s. 7-53). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Nedelcu, R., Blazer, K. C., Schwerin, B. U., Gambol, P., Mantha, P., Uman, G. C., Weitzel, J. N. (2004). Genetic discrimination: the clinician perspective. *Clinical Genetics*, 66, 311-317.
- Nmehielle, V. O. (2006). Genomics, insurance and human rights: is there a place for regulatory frameworks in Africa?. *African Journal of Legal Studies*, 1, 20-34.
- Nomer, H. N. (2013). *Borçlar hukuku genel hükümler*. (Gözden geçirilmiş 13. baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Nuhoğlu, A. (2009). *Aile düzenine karşı suçlar*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Odyakmaz, Z, Keskin, B. ve Deniz, Y. (2016). 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu üzerine bir değerlendirme-I. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7, 721-761.
- Oğuzman, M. K., Seliçi, Ö. ve Oktay Özdemir, S. (2015). *Kişiler hukuku (gerçek ve tüzel kişiler)*. (15. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Oğuzman, K. ve Öz, T. (2016a). *Borçlar hukuku genel hükümler*. Cilt 1. (Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş 12. bası). İstanbul. Vedat Kitapçılık.
- Oğuzman, K. ve Öz, T. (2016b). *Borçlar hukuku genel hükümler*. Cilt 2. (Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş 12. bası). İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Omağ, M. K. (1985). *Türk sigorta hukukunda rizikonun ağırlaşması sorunu*. İstanbul: Sigorta Hukuku Türk Derneği.
- Onursal Cin, M. (2003). Üreme amaçlı klonlamanın cezalandırılabilirliği üzerine etik ve hukuki argümanlar. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 125-136.
- Orhaner, E. (2014). *Türkiye’de sağlık sigortası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ozanoğlu, H. S. (2003). Hekimlerin hastalarını aydınlatma yükümlülüğü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (3), 55-77.

- Ömeroğlu, Ö. (2008). Yeni bir insan hakkı: benzersiz olma hakkı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi*, 10 (2), 99-132.
- Özay, M. (2006). *Estetik amaçlı tıbbi müdahalelerde hekimin sorumluluğu*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbek, Ö. (tarihsiz). *Ceza muhakemesi hukukunda DNA analizi*. <http://www.hukuki.net/www.saglikhukuku.net/bilgi/a044.asp> (Erişim tarihi: 21/12/2017).
- Özbek, V. Ö., Kanbur, M. N., Doğan, K., Bacaksız, P., Tepe, İ. (2015). *Türk ceza hukuku özel hükümler*. (Genişletilmiş ve güncellenmiş 9. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özbolat, M. (2004). *Türkiye’de hayat sigortaları&bireysel emeklilik sistemi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özçelik, T. (1991). Adli amaçlı DNA analizleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 27 (7), 50-55.
- Özdemir, H. G. (2001). *Roma ve Türk hukuklarında vekaletsiz iş görme*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özel, Ç. (2009). Türk hukukunda estetik cerrah ile hasta arasındaki hukuki ilişki. *II. Sağlık hukuku kurultayı* içinde (s.241-252). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Özel, Ç. ve Gönül, G. (2014). Gen analizleri ve kişilik haklarının korunması. C. Doğan ve P. Aksoy Gülaslan (Editörler), *V. Sağlık hukuku kurultayı* içinde (s.439-452). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Özer, A. (2002). DNA-Gen-Protein. *Bilim ve Teknik Yeni Ufuklara: Genetik 1 (Nisan 2002 sayısının ücretsiz eki)*, 4-6.
- Özgüney Yener, N. (2014). Genetik biliminde cinsiyetçi yaklaşımlar. C. Doğan ve P. Aksoy Gülaslan (Editörler), *V. Sağlık hukuku kurultayı* içinde (473-486). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Özpınar, B. (2007). *Tıbbi müdahalede kötü uygulamanın hukuki sonuçları*. (1. baskı). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Özpınar, B. (2014). İnsan embriyosu üzerinde araştırmalar ve hukuk. C. Doğan ve P. Aksoy Gülaslan (Editörler), *V. Sağlık hukuku kurultayı* içinde (s.424-435). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Öztan, G. G. (2006). Türkiye’de öjeni düşüncesi ve kadın. *Toplum ve Bilim*, 105, 265-281.
- Öztürk, G. (2012). İnsanlığın vahşi sabıkası: infantisit. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 24, 36-37.

- Paker, M. (2012). Psikolojik açıdan önyargı ve ayrımcılık. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Derleyenler), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s. 41-52). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parlar, A. ve Banko, M. (2014). *Cezai ve hukuki sorumluluk boyutlarıyla hakaret ve özel hayata karşı suçlar*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Parlar, A. ve Öztürk, M. (2018). *Uygulamada uluslararası suçlar*. İstanbul: Aristo Yayınevi.
- Pekcanitez, H. (2017). *Medenî usûl hukuku*. (15. bası). (Ed: H. Pekcanitez, M. Özekes, M. Akkan, H. Taş Korkmaz), İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Pekdemir, N. (2000). *Gen-etik devrim*. İstanbul: Su Yayınları.
- Penziner, E., Williams, J. K., Erwin, C., Bombard, Y., Wallis, A., Beglinger, L. J., Hayden, M. R., Paulsen, J. S. (2008). Perceptions of discrimination among persons who have undergone predictive testing for Huntington's disease. *American Journal of Medical Genetics Part B: Neuropsychiatric Genetics*, 147(3), 320-325.
- Petek, H. (2006). Güzelleştirme amaçlı estetik ameliyatlardan kaynaklanan hukuki sorumluluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 177-239.
- Peters, N., Rose, A. and Armstrong, K. (2004). The association between race and attitudes about predictive genetic testing. *Cancer Epidemiology, Biomarkers & Prevention*, 13 (3), 361-365.
- Rifkin, J. (1998). *Biyoteknoloji yüzyılı*. (1. bası). (Çev: Celal Kapkın). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Robertson, J. A. (2003). The \$1000 genome: ethical and legal issues in whole genome sequencing of individuals. *The American Journal of Bioethics*, 3 (3), 35-42.
- Rothstein, M. A. and Anderlik, M. R. (2001). What is genetic discrimination and when and how can it be prevented?. *Genetics in Medicine*, 3 (5), 354-358.
- Ruhi, A. C. (2003). *Türk hukukunda evlat edinme ve evlat edinme ile ilgili yabancı mahkeme kararlarının Türkiye'de tanınması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sanchez-Sweatman, L. R. (2009). Reproductive cloning and human health: an ethical, international, and nursing perspective. *International Nursing Review*, 47, 28-37.
- Sarıkaya, M. (2011). *Gen analizleri ve kişilik hakkının korunması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sarp, N. (2010). İnsan hakkı olarak sağlık hakkı. N. Sarp (Yayına hazırlayan), *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Girne-Amerikan Üniversitesi sağlık hukuku sempozyumu 2-3 Mart 2009* içinde (s. 35-39). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Saruhan, U. (2018). *Gerçek vekâletsiz işgörmeye*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Savcı, İ. (1999). Toplumsal cinsiyet ve teknoloji. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54 (1), 123-142.
- Sayitoğlu, M. (2007). Kanser tedavisine farmakogenetik yaklaşım. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 27 (3), 434-441.
- Serin, A., Dağ Canan, H. ve Alper, B. Gen çalışmaları ve etik. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 14 (1), 47-51.
- Serozan, R. (2000). *Çocuk hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Seyalioğlu, İ., Şenel Eraslan, B., Hot, İ., Demircan, Y. T., Çetin, G. (2007). Klonlamaya genetik, etik ve hukuksal açıdan yaklaşım. *Adli Tıp Dergisi*, 21 (2), 31-45.
- Seymen Çakar, A. (2012). İnsanlığa karşı suçlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 103, 169-198.
- Sezgin, A. (2008). Yargı kararlarında kamuda çalışan doktorlar ve diğer sağlık personelinin hukuki sorumluluğu. *Uluslararası I. sağlık hukuku sempozyumu 24-25 Nisan 2008* içinde (s. 203-214). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Simon, J. (2005). Patent hukuku ve biyoteknoloji: yaşamın patentlenmesi?. (Çev: Mustafa Fadıl Yıldırım ve Tekin Memiş). *E-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, 39. <http://www.e-akademi.org/makaleler/jsimon-1.htm> (Erişim tarihi: 18/12/2017).
- Sonat, K. A. (2013). Soybağının tespiti amacıyla isteğe dayalı olarak yapılan gen incelemeleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19 (3), 323-77.
- Söğüt, İ. Ö. (2018). Genetik materyal ve kişilik değerleri. Ö. Yenerer Çakmut (Editör), *Uluslararası gen hukuku sempozyumu* içinde (s.133-146). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Söğüt, İ. S. (2017). Özel nitelikli kişisel veri olarak genetik verilerin korunması. H. Oğan (Yayına hazırlayan), *Kişisel sağlık verileri II. ulusal kongresi 3-4 Haziran 2017* içinde (s. 73-80). İstanbul: Türkiye Tabipleri Birliği Yayınları.
- Staley, K. (2003). *Genetic testing in the workplace a report by genewatch UK*.

- Stewart, K. B., Taylor, S. D., Treloar, S. A., Stranger, M., Otlowski, M. (2009). Verification of consumers' experiences and perceptions of genetic discrimination and its impact on utilization of genetic testing. *Genetics in Medicine*, 11 (3), 193-201.
- Şahinkaya, Y. (2016). *Uluslararası insan hakları hukukunda nefret söylemi ve karşılaştırmalı nefret suçları*. (1. baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Şen, E. ve Malbeleş, E. (2011). *Türk Ceza Kanunu'nda uluslararası suçlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şen, M. (2012). Gen analizlerinin iş hukuku alanında kullanımı. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Gen Hukuku Özel Sayısı, 129-144.
- Şensöz Malkoç, E. (2013). Milletlerarası özel hukukta embriyo. Ö. Çakkal (Editör), *Milletlerarası özel hukuk perspektifiyle biohukuk içinde* (s. 125-153). Ankara: Sage Yayıncılık.
- Şensöz Malkoç, E. (2015). Uluslararası taşıyıcı annelik sözleşmesinden doğan ihtilaflarda uygulanacak hukuk. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 35 (2), 13-49.
- Şimşek, O. (2008). *Anayasa hukukunda kişisel verilerin korunması*. (1. bası). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Şişman, Y. (2014). Engelliler açısından eşitlik, ayrımcılık ve eğitim hakkı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Ocak-Haziran, 57-85.
- Tabak, R. S. (2014). Sağlık hakları konusunda toplum nasıl bilinçlendirilmelidir? N. Sarp ve C. Doğan (Editörler), *V. Sağlık hakkı ve sağlık hukuku sempozyumu 8-9 Kasım 2013 içinde* (s.141-145). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Tacir, H. (2011). *Hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı*. (1. baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Tanay, G. (2012). *Ayrımcılık suçu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taneri, G. (2014). *Vücut dokunulmazlığına karşı suçlar*. Ankara: Bilge Yayınevi.
- Tanrıver, S. (2018). *Medenî usûl hukuku*. (Tümüyle gözden geçirilmiş, yenilenmiş ve genişletilmiş 2. bası). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Taştan, F. G. (2017). *Türk sözleşme hukukunda kişisel verilerin korunması*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Tauscher, S. (2015). Genetik teknolojisinin siyasi ve etik sınırları: genetiği yönetmek. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 1-12.

- Tek, G. S. (2012). Türk hukukunda kadının vücudu üzerindeki tasarruf hakkını sınırlayan düzenlemeler. *Sağlık hukuku makaleleri II* içinde (s. 103-130). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Tekpınar, L. ve Erdem, R. (2019). Kişiselleştirilmiş tıp ve genom araştırmalarının sağlık çıktıları bağlamında değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22 (4), 843-862.
- Temel, E. (2009). Alman hukukunda estetik cerrah ile hasta arasındaki hukuki ilişkinin niteliği. *II. Sağlık hukuku kurultayı* içinde (s.223-239). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Temiz, Ö. (2014). Türk hukukunda bir temel hak olarak sağlık hakkı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 69 (1), 165-188.
- Tolun, A. (2007). *Genetik araştırma ve uygulamada etik*. Ankara. Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tuğ, A., Hancı, İ. H. ve Balseven, A. (2002). İnsan genomu projesi: umut mu kabus mu?. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 11 (2), 56-57.
- Tuncay, A. C. ve Ekmekçi, Ö. (2015). *Sosyal güvenlik hukuku dersleri*. (Yenilenmiş 17. bası). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Tuncer, F. N. (2018). Genetik çalışmaların önemi ve etik ilkeleri. Ö. Yenerer Çakmut (Editör), *Uluslararası gen hukuku sempozyumu* içinde (s. 25-35). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türk Hematoloji Derneği. (2013). *Genetik terimler sözlüğü*. Ankara.
- Türkeri, A. (2007). *Türk medeni hukukunda evlat edinmenin hukuki sonuçları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüzüner, Ö. (2013). Soybağının tespiti davasında genetik analize ilişkin hükümlerin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62 (4), 1139-1166.
- Ungan Çalışkan, H. (2016). Bırakınız taşısınlar: taşıyıcıyı anneliğe güncel bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 489-510.
- Uyanık Çavuşoğlu, A. (2003). Genom analiz sonuçlarının özel sigorta sözleşmeleri kapsamında değerlendirilmesi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 23 (1-2), 827-850.
- Ünan, S. (1998). *Hayat sigortası sözleşmesi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Ünver, Y. (2009). TCK'da sağlık personelinin ceza hukuku sorumluluğuna yol açabilecek hükümler. *Uluslararası II. sağlık hukuku sempozyum 13-14 Kasım 2009* içinde (s.85-112). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

- Ünver, Y. (2013). Genetik teşhislere yönelik tıbbi müdahalelerden kaynaklanan ceza hukuku sorumluluğu. *Tıp Hukuku Dergisi*, Özel Sayı: Genetik Teşhisler ve Hukuki Sorunlar, 191-213.
- Üye, M. (2012). Hasta haklarının dayandığı temel ilkeler ve normlar. *Sağlık Hukuku Digestası*, 2 (2), 134-140.
- Vuraloğlu, M. O. (2018). Kişisel verilerin işlenmesi suretiyle kişilik hakkı ihlalinde kazancın devri talebi. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV (1), 181-203.
- Vuran Doğan, Ö. (2009). Bir insan hakkı olarak sağlık hakkı ve uluslararası dayanakları. *Sağlık Hukuku Digestası*, 1 (1), 341-379.
- Walker, J. (2014). Genetic discrimination and Canadian law (background paper). *Library of Parliament*, 2014-90-E, 1-16.
- Watson, J. D. (1996). *İkili sarmal DNA yapı çözümünün öyküsü*. (8. basım). (Çev: Alev Serin). Ankara: Tübitak.
- Whittaker, P. and Alivizatos, N. C. (2003). Ethical aspects of genetic testing in the workplace. *Opinion of the European Group on Ethics and New Technologies to the European Commission*, No: 18. http://ec.europa.eu/archives/bepa/european-group-ethics/docs/avis18_en.pdf (Erişim tarihi: 14/08/2018), 11.
- Wollenschläger, F. (2013). Genetik teşhisleri ve üçüncü kişilerle ilgili teşhis öncesi genetiği bilme ve bilmeme hakkı. (Çev: Melike Şentürk). *Tıp Hukuku Dergisi*, Özel Sayı: Genetik Teşhisler ve Hukuki Sorunlar, 17-36.
- Wood, T. (2018). Genetic information in public schools: a common sense exception. *The University of the Pacific Law Review*, 49, 308-331.
- Yağmur, F. (2012). Gen ve hukuk. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Gen Hukuku Özel Sayısı, 145-155.
- Yararbaş, K. (2018). Genetik tanı merkezleri ve kişisel sağlık verileri. H. Oğan (Yayına hazırlayan), *Kişisel sağlık verileri "genetik" sempozyumu 6 Mayıs 2018 içinde* (s. 79-86). İstanbul: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Yaşar, H. N. (2013). *İdare hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yavuz İpekyüz, F. (2006). *Türk hukukunda hekimlik sözleşmesi*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Yenerer Çakmut, Ö. (2008). *Soybağının belirlenmesi ve ceza hukukunda çocuğun soybağını değiştirme suçu*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.

- Yenidünya, A. C. (2006). 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda ayrımcılık suçu. *Çalışma ve Toplum*, 2006/4, 97-115.
- Yerdelen, E. (2014). Klonlamanın (Kopyalama) ceza hukukundaki yeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63 (3), 643-685.
- Yıldırım, M. F. (2007a). İnsan genomu projesi ve hukuk dünyasına etkileri. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI (1,2), 355-366.
- Yıldırım, M. F. (2007b). Gen analizleri ve kişilik haklarının korunması. *Atatürk Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI (3-4), 383-402.
- Yıldırım, M. F. (2014). Genetik analizler ve kişilik haklarının korunması özellikle üçüncü kişilerin bilmeme hakkının ihlali. C. Doğan ve P. Aksoy Gülaslan (Editörler), *V. Sağlık hukuku kurultayı* içinde (s. 415-424). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Yıldırım, F. (2018). Avusturya Gen Tekniği Kanunu kapsamında genetik verilerin değerlendirilmesi yasağı. Ö. Yenerer Çakmut (Editör), *Uluslararası gen hukuku sempozyumu* içinde (s. 53-73). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, C., Kartal, D. B. Ve Tiryaki, B. (2010). *Yardımcı üreme teknikleri raporu*. <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/raporlar/325.pdf> (Erişim tarihi: 09.10.2018), 556-573.
- Yıldız, G. B. (2008). *İşverenin eşit işlem yapma borcu*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yılmaz, S. S. (2014). *Tıp alanında kişisel verilerin açıklanması suçu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yuluğ, I. (2002). İnsan genom projesi. *Avrasya Dosyası*, 8 (3), 7-23.
- Yumul, A. (2012). Ötekiliği bedenlere kaydetmek. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Derleyenler), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s. 89-96). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yurtcan, E. (2012). *Yargıtay kararları ışığı altında hürriyete karşı suçlar*. (Güncelleştirilmiş 3. baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yükseloğlu, E. H. (2018). Adli genetik incelemelerinin soybağı hukukuna etkisi. Ö. Yenerer Çakmut (Editör), *Uluslararası gen hukuku sempozyumu* içinde (s. 125-131). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zevkliler, A.; Havutçu, A. ve Gürpınar, D. (2008). *Medeni hukuk (temel bilgiler)*. (6. bası). Ankara: Turhan Kitabevi.

Zengin, M. A. (2011a). *Biyoloji uygulamaları ve tıbbi müdahaleler karşısında insan haklarının korunması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zengin, M. A. (2011b). Genetic tests and its impacts on some fields of human rights law. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, I (1), 209-221.

Zick, C. D., Smith, K. R., Mayer, R. N., Botkin, J. R. (2000). Genetic testing, adverse selection, and the demand for life insurance. *American Journal of Medical Genetics*, 93 (1), 29-39.

Zorluoğlu, A. (2013). Gen analizlerinden ve genetik veri bankalarından doğan hukuki sorumluluk. Ç. Özel, B. G. Özcan Büyüktanır (Editörler), *Uluslararası Türk-Amerikan tıp hukuku ve etiği sempozyumu* içinde (s.373-388). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zülal, A. (2001). Kromozom, DNA, gen... *Bilim ve Teknik Yeni Ufuklara: İnsan Genomu (Mart 2001 sayısının ücretsiz eki)*, 400, 4.

Genetik hastalıkların analizi ve tedavisi.
http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mergen/derleme/d_geneticdisease.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2017)

Genetik testler ve etik.
http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/biyoetik_komitesi/Genetik_test_metnison_rapor.pdf (Erişim tarihi: 26.12.2017)

http-1:<https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-on-the-human-genome-project/> (Erişim tarihi: 11.04.2018)

http-2:<https://www.drozdogan.com/angelina-jolie-iki-memesini-birden-aldirdi/> (Erişim Tarihi: 26.12.2017)

http-3:<http://www.genetiknedir.com/gebelik-ve-genetik/prenatal-tani/> (Erişim tarihi: 26.12.2017)

http-4:
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140919_meme_kanseri_angelina_jolie
(Erişim tarihi: 26.12.2017)

http-5:<http://www.hurriyet.com.tr/angelina-jolie-iki-memesini-de-aldirdi-23277087>
(Erişim tarihi: 26.12.2017)

http-6: Yargıtay 15. HD., 07/11/2017, E.2017/2286, K.3847.
<https://www.sinerjimevzuat.com.tr/index.jsf?dswid=-8035#> (Erişim tarihi: 18.12.2017)

- http-7:**Yargıtay 15. HD., 18.10.2017, E.2017/844, K.2017/3497.<https://www.sinerjimevzuat.com.tr/index.jsf?dswid=-8035#> (Erişim tarihi: 18.12.2017)
- http-8:**Yargıtay 3. HD., 06.12.2016, E.2015/19891, K.2016/13962.
<https://www.sinerjimevzuat.com.tr/index.jsf?dswid=-8035#> (Erişim tarihi: 18.12.2017)
- http-9:**Yargıtay 3. HD., 09.11.2015, E.2014/22053, K.2015/17507.
<https://www.sinerjimevzuat.com.tr/index.jsf?dswid=-8035#> (Erişim tarihi: 18.12.2017)
- http-10:**Anayasa Mahkemesi 2015/2536 Başvuru Numarası.
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruNoYil=2015&BasvuruNoSayi=2536> (Erişim tarihi: 08.04.2020)
- http-11:**<http://www.who.int/suggestions/faq/en/> (Erişim tarihi: 05.03.2018)
- http-12:**Court of Appeal for Ontario, Helpern Case, File: C39172 andC39174.<http://www.yorku.ca/igreene/halpern.html> (Erişim tarihi: 29.03.2018)
- http-13:**<http://www.milliyet.com.tr/kari-kocayi-soke-eden-gercek-magazin-1244620/> (Erişim tarihi: 29.03.2018)
- http-14:**Anayasa Mahkemesi. 10.10.2013, E.2013/62, K.2013/115.
<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/58869e4c-b65a-48d4-8d78-2e087288a56b?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim tarihi: 29.03.2018)
- http-15:**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 58757/00 Başvuru numaralı kararı.
[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-76412%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-76412%22]}) (Erişim tarihi: 09.04.2020)
- http-16:**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 42326/98 Başvuru numaralı kararı.
[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-60935%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-60935%22]}) (Erişim tarihi: 09.04.2020)
- http-17:**Anayasa Mahkemesi 2014/256 Başvuru Numarası.
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Basvurular/tr/pdf/2014-256.pdf> (Erişim tarihi: 11/10/2019)
- http-18:**<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN> (Erişim tarihi: 02.04.2018)
- http-19:**<https://www.wma.net/policies-post/wma-statement-on-genetics-and-medicine/> (Erişim tarihi: 11.04.2018)

http-20:<https://www.acibadem.com.tr/checkup/saglik-sozlugu/> (Erişim tarihi: 03.09.2018)

http-21:

<http://www.unesco.org.tr/Pages/520/115/T%C3%BCrkiye%27nin%20Taraf%20Olmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20UNESCO%20Uluslararası%C4%B1%20Anla%C5%9Fma,%20S%C3%B6zle%C5%9Fme%20ve%20Protokolleri%20Hakk%C4%B1nda%20Rapor> (Erişim tarihi: 17.07.2019)

http-22:https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141030_sperm_bankasi (Erişim tarihi: 09.10.2018)

http-23:<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bebegin-cinsiyetini-6-haftada-saptayan-test-6462228> (Erişim tarihi: 18.10.2018)

http-24:<http://www.gazetevatan.com/6-haftada-cinsiyet-belirleyen-test-118341-yasam/> (Erişim tarihi: 18.10.2018)

http-25:<http://www.hurriyet.com.tr/secici-kurtajla-yok-edilen-kiz-cocugu-sayisi-60-milyon-6189215> (Erişim tarihi: 19.10.2018)

http-26:<http://ozgurdenizli.com/azerbaycanin-oglum-olsun-belasi/> (Erişim tarihi: 19.10.2018)

http-27:<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2015/08/11/Ermenistan-da-se%C3%A7ici-kurtaj-yasaklanabilir/63608> (Erişim tarihi: 19.10.2018)

http-28: Yargıtay 4. HD., 11.12.2019, E.2017/1883, K.2019/5934. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)

http-29: Yargıtay 17. HD., 11.12.2019, E.2019/1103, K.2019/11798. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)

http-30: Yargıtay 17. HD., 11.12.2019, E.2019/1015, K.2019/11799. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)

http-31: Yargıtay 4. HD., 09.12.2019, E.2019/2790, K.2019/5881. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)

http-32: Yargıtay 17. HD., 04.12.2019, E.2019/2242, K.2019/11499. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)

http-33: Yargıtay 13. HD., 23.10.2019, E.2016/20094, K.2019/10401. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)

http-34: Yargıtay 17. HD., 23.10.2019, E. 2017/2035, K.2019/9868. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)

- http-35:**Yargıtay 17. HD., 23.10.2019, E.2017/2978, K.2019/9888.
<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)
- http-36:**Yargıtay 4. HD., 15.02.2018, E.2017/5711, K.2018/958.
<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 20.01.2020)
- http-37:**<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4110/2018-10> (Erişim tarihi: 11.02.2020)
- http-38:**Kişisel Verileri Koruma Kurulu, 31.05.2018, 2018/63.
<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5248/2018-63> (Erişim tarihi: 11.02.2020)
- http-39:**Kişisel Verileri Koruma Kurulu, 18.10.2019, 2019/308.
<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6568/2019-308> (Erişim tarihi: 11.02.2020)
- http-40:**Kişisel Verileri Koruma Kurulu, 09.12.2019, 2019/372.
<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6663/2019-372> (Erişim tarihi: 11.02.2020)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Elif Gizem KAVAK KONRAT

Yabancı Dil : İngilizce

Doğum Yeri ve Yılı : Eskişehir/1989

E-posta : elifgizemkavak@anadolu.edu.tr

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2015, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı
- 2012, Avukat, Eskişehir Barosu
- 2011, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi